

Metaforen. Som premiss og som implikasjon

En språkfilosofisk undersøkelse av et estetisk fenomen

Erlend Bergsås

Masteroppgave i filosofi

Institutt for filosofi, ide- og kunsthistorie og klassiske språk

Universitetet i Oslo

Høsten 2011

SAMMENDRAG

I denne oppgaven forsøker jeg å besvare spørsmål (1): «Hva er en metafor?». Dette gjør jeg først indirekte, ved å *posisjonere* metaforen i forhold til de språklige fenomenene *kontekstavhengighet* og *tvetydighet*. Deretter viser jeg at den sannhetsteoretiske tradisjonens behandling av temaet er mangelfull, all den tid et fokus på *sannhetsverdier* («sann»/«usann») nødvendigvis vil ende opp med å redusere vekk det *metaforiske* ved metaforen.

Gjennom min behandling av spørsmålet lanserer jeg en alternativ til dette fokuset på sannhetsverdier. Jeg foreslår å isteden behandle metaforen slik vi behandler premisser og implikasjoner ellers. En slik behandling, viser deg seg, ender ikke opp med en reduksjon av fenomenet, samtidig som det gjør det mulig å forstå og analysere metaforen i et sannhetsteoretisk rammeverk eller *semantikk*.

I første del av oppgaven besvarer jeg egentlig ikke spørsmålet. Det gjør jeg først når jeg begynner å undersøke spørsmål (2): «Hvordan fungerer metaforer?». Jeg viser at et svar på det første spørsmålet avhenger av et svar på det andre. Ved å se på noen forskjellige alternativer til svar på det andre spørsmålet, kommer jeg frem til noen alternativer til svar på det første.

Spesielt Davidson (1978) og Whites (1996) forslag til svar på spørsmålet viser seg nyttige. Davidson svarer at metaforer egentlig *ikke har noen spesiell betydning*, mens White hevder at metaforen lettest kan ses på som *en setning sammensatt av en konkret og en hypotetisk beskrivelse av en gitt situasjon*.

Vi nærmer oss dermed et svar på spørsmål 1: en metafor kan ses på som en *sammenligning* mellom to setninger eller to situasjoner, en hypotetisk og en konkret situasjon.

TAKK TIL

Takk til Steinar Mathisen som har veiledet meg gjennom dette arbeidet. Uten deg ville jeg neppe ha blitt ferdig. Takk også til Jørgen Dyrstad, Mikael A. Bjerkestrand og Thomas A. Vaags. Dere har jeg hatt glede av å diskutere med. Og sist men *viktigst av alt*: takk til Julie og Marit.

INNHold

Sammendrag	3
Takk til	3
Innhold	4
Innledning	7
En språkfilosofisk undersøkelse av et estetisk fenomen?	7
Rent metaforisk	8
Metaforen som premiss og som følge	9
Teksten	10
Del 1	11
<i>Hva er en metafor?</i>	12
Avgrensning. Noen eksempler	12
Kontekstavhengighet	13
Kontekstavhengig tvetydighet	15
Én metafor, flere brukstilfeller	15
To metaforer, to brukstilfeller	16
To metaforer, ett brukstilfelle	17
Er metaforer bare tvetydigheter?	18
Metaforer og faste uttrykk	19
Dobbel betydning: «For en gris»	21
Sannhetsbetingelser som meningskriterium	22
Metaforen som premiss og som implikasjon	25
Doble følger	26
<i>Oppsummering. Et slags svar</i>	30
Del 2	31
<i>En kort metaforisk idéhistorie</i>	32
Snauhogst eller forvaltning?	32
<i>Goodman. Fakta og frosne metaforer</i>	34
Eksemplifikasjon	37
Goodmans svar på spørsmålet	38
<i>Davidson. En bildeteori om betydningsløse metaforer</i>	39
Fire bidrag	40
Ingen egen sannhetsverdi	42

<i>Lakoff</i>	45
<i>White: Metaforens todelte struktur</i>	48
Oppsummering: Sammenligning mellom faktisk og hypotetisk situasjon	48
Metaforiske ord eller setninger?	49
Metaforens primære og sekundære vokabular	52
Metaforanalyse	52
Et tredje vokabular?	54
Bifurkasjon	55
Tvetydighet	57
Semantisk tvetydighet	57
Syntaktisk tvetydighet	57
To typer metaforisk tvetydighet	59
Metaforen som resultat av en sammenslåing av to setninger	60
Metaforen som «løst avgrenset»	61
White. Oppsummert	62
<i>En slags konklusjon</i>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
Som premiss og som implikasjon	63
Litteratur	67

INNLEDNING

En språkfilosofisk undersøkelse av et estetisk fenomen?

Denne teksten er en språkfilosofisk undersøkelse av metaforen som språklig fenomen. Dette er et naturlig resultat av at jeg først og fremst har lest språkfilosofiske og analytiske tekster i arbeidet med den. Nå er det ikke slik at alle språkfilosofiske undersøkelser er tekniske undersøkelser av språket. Mange undersøker *utenfor- eller ikke-språklige* fenomen ved å se på hvordan disse fenomenene omtales eller behandles språklig.

Metaforen er i aller høyeste grad et språklig fenomen, og i denne omgang skal jeg ikke undersøke om fenomenet også har en *utenfor- eller ikke-språklig* komponent. Dvs. at vi foreløpig kan begrense undersøkelsen til noen språklige uttrykk for fenomenet: nemlig metaforiske setninger og utsagn. At disse blir gjort til gjenstand for en stedvis teknisk analyse, betyr ikke at all språkfilosofi nødvendigvis er teknisk. Det betyr kun at en slik analyse kan være viktig for å avdekke det unike ved fenomenet. Om vi gjennom en språkfilosofisk analyse kan skrelle vekk det «ordinære» ved metaforene, sitter vi forhåpentligvis til slutt igjen med noe som er «unikt» metaforisk. Og å avdekke dette unikt metaforiske, er denne tekstens anliggende. Målet må være å skrelle vekk det ikke-metaforiske slik at vi sitter igjen med noe som kun er fenomenet metafor.

I denne sammenheng finner jeg det verdt å bemerke at en slik analyse har sine begrensinger. For det første så er det ikke nødvendigvis slik at en språkfilosofisk analyse *kan* belyse fenomenet som helhet. Jeg tror nemlig at det vi sitter igjen med etter en slik analyse er noe vi kan kalle et «estetisk fenomen». Det er derfor godt mulig at Davidson har rett i at metaforer ikke er et rent språklig fenomen, og at metaforers betydning ikke egentlig er tilgjengelig for en rent språklig analyse. Dette estetiske fenomenet bør derfor behandles i en estetikk, eller gjennom en mer estetisk undersøkelse enn denne undersøkelsen.

Videre må jeg kort bemerke at det ikke nødvendigvis er noen motsetning mellom å drive med språkfilosofi, og å drive med estetikk. Cavells *Must we mean what we say?* (2002 [1969]) og Goodmans *The Language of Art* (1976), er begge gode eksempler på analytiske, og eksplisitt språkfilosofiske, behandlinger av estetikken. Dessuten inneholder begge to interessante bidrag til metaforstudien.

Rent metaforisk

Det vi kan kalle «metaforiske undersøkelser», altså undersøkelser av metaforen som fenomen, foregår innen en rekke tradisjonelle filosofiske felt. Det foregår undersøkelser innen språkfilosofien, innen estetikken, inne vitenskapsteorien, innen bevissthetsfilosofien, og innen de mer psykologisk-empirisk anlagte retninger av filosofien, for å nevne noen felt. Min undersøkelse vil som sagt først og fremst være en *språkfilosofisk* undersøkelse, men jeg vil forsøksvis og med forsiktige steg også bevege meg inn på estetikkens område.

Et av mine anliggender vil som sagt være en reduksjon av fenomenet som sådan. Jeg vil undersøke hva en *ren* metafor er. Dette til forskjell fra urene metaforer, som f. eks. faste uttrykk. Det er nødvendig fordi *deler* av litteraturen synes å misforstå hva en metafor er fordi de hengir seg til å undersøke feil metaforiske uttrykk. Med dette mener jeg ikke at de nødvendigvis undersøker metaforiske uttrykk som *ikke* er metaforiske. Snarere mener jeg at undersøkelsen deres enten forsøker å forklare for mye, eller forsøker å forklare feil fenomen.

Searle, f. eks., har laget en liste over prinsipper for metaforisk tolkning av subjekt-predikat-metaforer, som «Han er en gorilla» eller «Sam er en gris». Istedenfor å bokstavere ut en forklaring av fenomenet, som så kan utvides til å gjelde også for *urene* metaforer, så viser han i denne lista, til en rekke eksempel på metaforer som egentlig bør kunne forklares ut fra en mer spesifikk teori: at gorillaer egentlig er snille og rolige dyr, har ingenting å si for det faktum at «han oppførte seg som en gorilla» betyr det helt motsatte: en teori om metaforer er ikke en teori om misvisende eller feilaktig tro.¹

Med *rene metaforer*, mener jeg ikke *enkle* metaforer. Mange metaforteorier fokuserer gjerne på enkle metaforer, altså såkalte subjekt-predikat-metaforer, eller predikative metaforer, og forsøker å forklare disse. En forklaring av disse metaforene er selvfølgelig en viktig oppgave for en metaforteori, men bør ikke være teoriens eneste eller viktigste oppgave. Det virker dessuten usannsynlig at en forklaring av subjekt-predikat-metaforer, kan generaliseres til også å gjelde andre metaforer. Mange, for eksempel White (1996), hevder at subjekt-predikat-metaforen er et unntak, og at de fleste metaforer er del av større «nettverk». Følgelig er det

¹ Searle 1993 [1977]: 105.

hvordan slike nettverk fungerer, eller hvordan metaforer arbeider sammen, som er viktig for en metaforteori.

Hva er så en slik *ren metafor*? Svaret er like enkelt som spørsmålet: altså veldig vanskelig. Å beskrive en *ren metafor* er det samme som å beskrive fenomenet metafor i seg selv. Følgelig er denne rene metaforen en abstraksjon; en tenkt størrelse som ikke eksisterer: det er en idé. Å beskrive en ren metafor er å beskrive metaforen som sådan, eller å beskrive metaforer generelt.

Jeg liker å behandle subjekt-predikat-metaforer som enten premisser for andre metaforer, eller som følger av andre metaforer. Muligheten av en slik *dobbel funksjon* virker som et sentralt trekk ved de fleste metaforer: metaforen kan enten «leses» som en feilaktig beskrivelse av verden, eller som en beskrivelse av en mulig verden, eller den kan leses som en følge av en beskrivelse av en mulig verden.

Metaforen som premiss og som følge

Min undersøkelse av metaforen, må leses med henblikk på denne tanken om at metaforer kan tenkes å fungere som *premisser* slik vi kjenner dem fra logikken eller fra retorikken. I den delen av litteraturen som jeg har oversikt over, har jeg ikke sett noen eksplisitt utbokstavering av en slik teori. Jeg tror derfor tanken om metaforer som premisser er original.

«[Den] delen av litteraturen som jeg har oversikt over», eller den delen av den metaforteoretiske skogen som jeg har fått oversikt over, består stort sett av teoretikere som opererer innenfor det vi kan kalle en *sannhetsteoretisk tradisjon*. De reduserer utsagn og setningers mening til hvorvidt de kan være sanne eller ikke. En setning som ikke kan være sann innenfor rammeverket de opererer med blir antatt å være meningsløs.

Allikevel fins det setninger som ikke har sannhetsverdi. Premisser, f. eks., har ingen sannhetsverdi, men blir tilegnet en gitt sannhetsverdi. Det samme gjelder følger av premisser. Dvs. at en implikasjon av et premiss, behøver ikke være sann, uavhengig av premisset. Det er i dette «mellomområdet» jeg forsøksvis plasserer metaforen: i området mellom det meningsløse og det sanne.

I første omgang vil jeg nøye meg å forsøke å besvare de to spørsmålene:

(Spørsmål 1) Hva er en metafor?

(Spørsmål 2) Hvordan fungerer metaforer?

Dette bør i neste omgang gjøre oss i stand til å besvare spørsmål som:

Kan metaforer parafraseres?

Hva vil det si at to metaforiske utsagn betyr det samme? Eller: Når kan vi si at to metaforer er synonyme?

Kan samme «bilde» bety forskjellige ting?²

Teksten

I første del av denne teksten (del 1) vil jeg altså derfor forsøke å besvare det første spørsmålet: «Hva er en metafor»? Det vil jeg gjøre gjennom en del eksempel på metaforer, samt noen forslag til svar på spørsmålet. Gjennom dette håper jeg å introdusere nye lesere for problemstillingen, samt å vise problemstillingens kompleksitet.

I del to vil jeg vise noen forslag til svar på det andre spørsmålet: «Hvordan fungerer metaforer?» Her vil jeg først skissere opp en kort idéhistorie, før jeg kortfattet gjennomgår Goodman (1976), Davidson (1978) og White (1996). Dessuten kommer jeg til å sette parentes rundt Lakoff (1980, 1993).

Gjennom det hele forsøker jeg å holde meg til det vi kan kalle et hverdags- eller dagligspråklig ideal. Dette er et ideal de fleste filosofer skulle kjenne igjen fra Oxford-filosofene, den eldre Wittgenstein, Cavell, osv osv.

² «Du er solen!» sagt til en elsker. «Du er solen!» sagt til en mektig hersker.

DEL 1

Det uutsigelige (det som fremstår for meg som mystisk og som jeg ikke er i stand til å utsi) gir muligens den bakgrunn mot hvilken det jeg kan si får mening.³

Første del av denne teksten er som nevnt over ment til å tjene to formål: 1) Jeg vil forsøke å vise hvorfor metaforen er et interessant forskningsobjekt. Dette vil jeg gjøre gjennom problematisering av spørsmålet «Hva er en metafor?». Gjennom denne problematiseringen håper jeg at jeg klarer å berede grunnen for mer teoretiske tilnærminger til temaet. Jeg vil med andre ord 2) gi nye lesere en viss bakgrunnskunnskap for lesing av andre del.

Verken første eller andre del av denne teksten er være voldsomt teoretiske eller tunge tekster. Allikevel tror jeg det er nødvendig med en del bakgrunnskunnskap for å forstå løsningene jeg presenterer i andre del.

³ Wittgenstein 1996, s. 49 (5.10.1931).

Hva er en metafor?

Avgrensning. Noen eksempler

Jeg vil innledningsvis altså forsøke å besvare spørsmålet

(Spørsmål 1) Hva er en metafor?

En vanlig respons på spørsmål som dette, altså spørsmål av formen «Hva er en x?», er å vise til noen eksempler på x. Hvis noen, f. eks., skulle stille meg spørsmålet:

Hva er en kjøttmeis?

så kan jeg velge mellom to strategier: svar gjennom eksemplifikasjon og svar gjennom definisjon. Jeg kan peke på kjøttmeisa som sitter og spiser på meisekula, eller så kan jeg forsøke å si noe om kjøttmeisa. I det følgende vil jeg både vise til noen eksempler på metaforer, og forsøke å si noe om metaforer. Jeg vil gi noen generelle eksempler på metaforer, samt noen mer spesielle eksempler som viser spesielle kjennetegn ved fenomenet. Sammen med disse eksemplene vil jeg komme med noen påstander om metaforer, som jeg vil problematisere underveis.

La oss starte med følgende enkle eksempel:

(Eksempel 1) Julie er sola.

(E. 2) Sam er en gris.

(E. 3) Prosessen sporet av.⁴

Dette er enkle setninger. To av dem er såkalte subjekt-predikat-metaforer, og eksempel 2 og 3 er dessuten faste uttrykk. De er med andre ord ikke spesielt gode eksempler på metaforer.⁵ En nyttig innsnevring av spørsmålet kan dermed innebære en utbrodering av ordet «metafor».

⁴ Eksempel 1 er hentet fra Shakespeares *Romeo og Juliet*, akt 2, scene 2. (Shakespeare 2009, s. 63). Eksempelet brukes overalt i metaforlitteraturen. Eksempel 2 er fra Searle 1979 (1993).

⁵ I det følgende er det **mange** dårlige eksempler på metaforer. Språkfilosofene har begrenset seg til svært enkle eksempler. Språkfilosofene tyr ofte til det vi kan kalle «faste uttrykk». Enten i mangel av fantasi, eller fordi teoriene deres egentlig er teorier om «faste uttrykk» snarere enn teorier om metaforer.

Hvis ordet er ment som en forkortelse for «metaforisk setning, tekst eller utsagn», fungerer eksemplene helt greit. Hvis spørsmålet for eksempel omhandler visuelle metaforer, som metaforer på scenen, eller metaforer i bilder, så passer eksemplene dårlig.⁶

Følgende avgrensning kan derfor være nyttig.

(Begrensning 1) I vår undersøkelse mener vi «metaforisk setning, tekst eller utsagn» der vi skriver «metafor».

Denne begrensningen gjør at vi *foreløpig* slipper å ta hensyn til om det finnes andre metaforer enn de språklige.

Kontekstavhengighet

Videre ser vi at eksempler som dette, som nærmest er «tatt ut av lufta», kan bety hva som helst. Utenfor enhver sammenheng er eksemplene meningsløse. En oppfatning som har spredt seg blant filosofene siden 70-tallet er derfor at metaforer er *kontekstavhengige*.⁷

(Påstand 1) Metaforer er kontekstavhengige.

Nøyaktig hvem som første gang påstod dette, er ikke så viktig i denne omgang. Det viktige med denne og de følgende påstandene er at de kan fungere som et godt verktøy for å forstå metaforer. En liste med positive og negative påstander til delsvær på spørsmålet kan kanskje si oss noe om hva metaforer egentlig er. De er tilnærminger til svar på spørsmålet. Påstandene kan kanskje hjelpe oss til å finne frem til «essensen» av hva metaforer egentlig er.

En innvending mot denne påstanden er at også andre ord og uttrykk er kontekstavhengige. Det er ikke noe *spesielt* ved metaforer at de er kontekstavhengige. For å forsvare påstand 1 er

⁶ Maktens arkitektur: bildet av den lille mannen i møte med det store statsapparatet, f. eks., er et godt eksempel på en visuell metafor. Kirketårn kan tenkes som en metafor for kirkehusets kontakt med Gud.

⁷ I Richards (1981 [1936]), Black (1962), Goodman (1976 [1962]) osv. finner jeg ingenting om kontekst. Det er først på 70-tallet at dette ordet dukker opp i metafordebatten. Etter hvert er det blitt dominerende. Jeg liker egentlig ikke den tekniske klangen til ordet «kontekst». «Sammenheng» lyder bedre. Vi sier vanligvis: «jeg forstår ikke sammenhengen», ikke «jeg forstår ikke konteksten». Vi sier: «i hvilken sammenheng?», ikke «i hvilken kontekst?»

vi derfor nødt til å finne ut av hva som skiller metaforers kontekstavhengighet fra f. eks. kontekstavhengigheten som kjennetegner *demonstrativer* og *indeksikaler*, eller den kontekstavhengighet generelt *tvetydige ord* viser.

Demonstrativer og indeksikaler er pronomen som: «jeg», «min», «du», «han», «ham», «hans», «hun», «henne», «hennes»; demonstrative pronomen som: «den», «denne», «det», adverb som: «her», «nå», «i morgen» og «i går»; og adjektivene: «faktisk» og «herværende», m.v.⁸ Dette er ord som er kontekstavhengige. Dvs. at de referer forskjellig fra sammenheng til sammenheng. Når vi hører noen si:

Hun var der i går

forstår vi at det gjelder en bestemt kvinne, et bestemt sted, og et bestemt tidspunkt. Vi behøver dessuten egentlig ikke å vite noe bestemt om noen av disse «parameterne» for å forstå at utsagnet er meningsfullt og har en bestemt betydning. Normalt forstår vi hva, hvem, hvor og når det gjelder for. Dette gjør vi ved å bruke en slags regel for å finne frem til de riktige referentene.⁹ Vi kan lage enkle regler som at: for ordet «nå» er det ytringens tidspunkt som gjelder; for ordet «her», stedet; for ordet «hun», er det personen det gjelder.¹⁰ Slike enkle regler virker det, dessverre, vanskelig å produsere for metaforer. Jeg mener derfor at

(P. 1.1) Metaforers kontekstavhengighet må kunne skilles fra annen språklig kontekstavhengighet (f. eks. den kontekstavhengighet vi gjenkjenner i demonstrativer og indeksikaler).

Med dette mener jeg at metaforer må kunne skilles fra andre kontekstavhengige fenomener. Stern (2000), f. eks. vil si seg enig i påstand 1, men uenig i påstand 1.1: han forsøker å bruke Kaplans behandling av demonstrativer og indeksikaler for å forstå metaforer. Vi kan godt si at

⁸ Fra Kaplan 1989, s. 489. «Faktisk» og «herværende», min dårlige oversettelse av «actual» og «present». Akkusativformene «ham» og «henne» har jeg lagt til.

⁹ Kaplan 1989, s. 490. Dette med regler er litt «hårete». Disse «reglene» må ses som en form for forenklede modeller av hvordan ordene faktisk brukes. Dette er et Wittgensteinsk poeng, men også Davidson vil være enig. (Se White 1996, s. 51, f. eks.)

¹⁰ Dette er en forenkling. Vi må naturligvis også *regne ut* anaforisk overført referanse og andre ting. Anaforisk referanse må vel forstås som en del av en ytrings sammenheng?

han forsøker å finne reglene som gjelder for metaforer, og at han nærmest *slår sammen* metaforer og demonstrativer og indeksikaler.¹¹

Kontekstavhengig tvetydighet

Videre er det viktig å skille mellom *kontekstavhengig tvetydighet* og *metaforisk tvetydighet*.

Bemerk: «tvetydighet» er et viktig stikkord gjennom hele denne undersøkelsen. Det aller meste som leses som metaforisk kan også oppfattes som tvetydig.

Når det gjelder disse to så er det viktig å holde tunga rett i munn. Det er lett å blande dem, men jeg mener allikevel at dette er to distinkte størrelser. At det er lett å blande dem sammen henger sammen med at utsagn som har metaforisk tvetydighet alltid er kontekstavhengig tvetydige, selv om ikke alle kontekstavhengig tvetydige utsagn er metaforisk tvetydige.

Det kan være til hjelp å forsøke å skille mellom den kontekstavhengighet et brukstilfelle av en metafor viser og den kontekstavhengighet en metafor viser. Altså: et skille mellom metaforer og brukstilfeller av metaforer.

Én metafor, flere brukstilfeller

Først kan vi forsøke å se for oss én metafor med flere brukstilfeller. Ta

(E. 1) Julie er sola

og

(E. 1.1) (Min) verden kretser om Julie

(E. 1.2) Uten Julie svartner (min) verden.

Her ser vi *én* metafor, nemlig eksempel 1, med det jeg hevder er *tre* brukstilfeller: eksempel 1, eksempel 1.1, og eksempel 1.2. Noen vil hevde at eksemplene 1.1 og 1.2 er uavhengige av

¹¹ Med «slår sammen» er jeg unøyaktig og unyansert. Sterns behandling av metaforer er interessant, men vanskelig å forstå. Og hvis jeg har forstått den rett: umulig å akseptere.

eksempel 1. Det er helt greit: det er de helt sikkert, men sett i lys av eksempelet under (eksempel 4, 4.1, 4.2), bør det være tydelig at eksemplene 1, 1.1 og 1.2, betyr *omtrent* det samme.

To metaforer, to brukstilfeller

Videre kan vi se for oss *to metaforer, med minst to brukstilfeller*:

(E. 1) Julie er sola

og

(E. 4) Akilles er sola.¹²

Tanken er at det som overflatisk sett virker som én metafor, nemlig denne:

A er sola

i eksemplene 1 og 4 viser seg å bety forskjellige ting.¹³ Det er godt mulig eksemplene 1.1 og 1.2 til og med kan omformes til også å gjelde for eksempel 4 slik de gjelder for eksempel 1:

(E. 4.1) (Min) verden kretser om Akilles

(E. 4.2) Uten Akilles svartner (min) verden.

Men uansett betyr eksempel 1 og eksempel 4 forskjellige ting, avhengig av sammenheng. Eksempel 1 er en kjærlighetserklæring sagt av Romeo i enetale om Julie; eksempel 4 kan tolkes som en tillitserklæring til krigeren Akilles. Kun om sammenhengen, altså forholdet mellom ytrer og setningens subjekt, er noenlunde likt, kan vi regne de to eksemplene som brukstilfeller av samme metafor.

¹² Stern 2000, s. 11.

¹³ Begge metaforene har formen aRb, hvor b betegner sola, og R betegner et forhold mellom a og b.

To metaforer, ett brukstilfelle

Videre kan vi tenke oss tilfeller av flere metaforer brukt samtidig i ett brukstilfelle. Altså: *to metaforer, ett brukstilfelle*:

Et eksempel på dette, var avisa *The Economist* forside 11. juni 2011. Bladet inneholder noen lengre stykker om Silvio Berlusconi Italia, og på forsiden er Berlusconi avbildet med teksten

(E. 5) The man who screwed an entire country

som overskrift.¹⁴ Det bør være nødvendig å nevne at dette både er ment som en henvisning til hans forhold til kvinner, og til Italias økonomi under hans styre.¹⁵ Vi ser her altså to metaforer (eller strengt tatt faste uttrykk) i et og samme brukstilfelle. Vi får to til prisen av én, så å si. Her tror jeg vi kan si at *The Economist* har oppdaget at to homonyme, men uavhengige metaforer, passer brukt samtidig. De to metaforene er det vi kan kalle *semantisk* tvetydige.¹⁶ Avisen utnytter disse to metaforens tilfeldige homonymitet, og oppnår med det en morsom forside.

Denne metaforiske tvetydigheten må skilles fra ikke-metaforiske ord og setningers *kontekstavhengig tvetydighet*. Dette er tvetydighet «vanlige» ord og setninger noen ganger viser, uten at det egentlig er noe «spesielt» med dem.

(P. 1.2) Kontekstavhengig tvetydighet er ikke det samme som metaforisk tvetydighet.

Følgende eksempel er en kontekstavhengig tvetydighet som ikke er metaforisk:

Det ligger et blad på gulvet.¹⁷

¹⁴ Se forsiden til den europeiske og den britiske utgave av avisa (bildet). Den asiatiske og den nordamerikanske utgaven hadde av en eller annen grunn en annen forside.

¹⁵ Hvorvidt de to betydningene er konvensjonelle metaforer, er ikke så viktig. Se påstand 3.

¹⁶ White 1996, s. 37. Se del 2. Jeg kunne analysert bruk av overdrivelse og metonymi osv osv.

¹⁷ Takk til Mathisen for dette eksempelet.

Dette utsagnet kan både bety en rekke ting. Det kan bety at knivbladet ligger på gulvet, at løvet ligger på gulvet, og at ukebladet ligger på gulvet. Utsagnets innhold varierer altså med kontekst, uten at det er noe «hokus pokus» med det.

Et spørsmål i forbindelse med dette er om det fins noen egen sort metaforisk kontekstavhengighet. Altså metaforer som skifter betydning med kontekst, uten at selve metaforen skifter. Jeg er tilbøyelig til å mene at metaforer som eksempel 1 og eksempel 4 er forskjellige metaforer, men ser en teoretisk mulighet for at en og samme metafor kan *endre* betydning, avhengig av kontekst. *Dette* er et interessant forskningsobjekt.

Er metaforer bare tvetydigheter?

Noen vil kanskje også påpeke at det ikke er spesielt vanskelig å gjette seg til hva disse eksemplene på metaforer betyr, da spesielt for eksemplene 2 og 3. Dette kan brukes som et argument mot påstand 1, men også for å vise at eksemplene er dårlige eksempel på metaforer. Begge er eksempel på metaforer vi kan finne i ordboka. Eksempel 2 kan til og med brukes som eksempel på tvetydighet.

Når en person ytrer eksempel 2 «Sam er en gris», og både ytrer og hører veit at Sam er en mann, så holder det egentlig at de slår opp «gris» i ordboka for å få en forklaring på utsagnet. Eksempel 2 er altså egentlig et bedre eksempel på en tvetydighet, enn det er et eksempel på en metafor. Derfor er det viktig å huske på at metaforer ikke kan reduseres til rene tvetydigheter.

(P. 2) Metaforer kan ikke reduseres til rene tvetydigheter.

Denne påstanden betyr *ikke* at metaforer ikke kan være tvetydige: tvetydighet er et svært sentralt kjennetegn med det fleste metaforer.¹⁸ Påstanden sier kun at selv om metaforer kan være tvetydige, så betyr det ikke at de *er* tvetydigheter: tvetydighet er distinkt fenomen. Hvis metaforer kunne reduseres til tvetydigheter, ville de ikke vært metaforer. Når H.K.H Kronprinsesse Mette-Marit sier at

(E. 6) Ingrid Alexandra er vår lille prinsesse

¹⁸ Se del 2.

om sin her antatt bortskjemte datter, så sier hun jo det åpenbare: nemlig at H.K.H. Prinsesse Ingrid Alexandra er en prinsesse. Samtidig uttrykker hun at datteren er litt bortskjemt.¹⁹ Det er også åpenbart at Davidsons

(E. 7) Lev Tolstoj er en stor, moraliserende småunge

ikke er ment bokstavelig. Det som er mindre åpenbart, er hvordan den skal tolkes. Er det den store forfatteren som blir sammenlignet med en moralist og en småunge, eller er det forfatteren eller personen som blir sammenlignet med en stor, moraliserende småunge, eller er det begge deler?²⁰

Metaforer og faste uttrykk

Eksempel 3 er et eksempel på et fast uttrykk, et uttrykk som kanskje en gang i tida var en kreativ eller original metafor, men som nå har «dødd» – som det heter i metaforbransjen.

Det kan være nyttig å skille mellom metaforer og faste uttrykk. Når vi undersøker metaforer undersøker vi ikke faste uttrykk, selv om de faste uttrykkene gjerne er bygget på metaforer. Med dette mener jeg ikke at metaforforskeren må finne på nye metaforer, eller at faste uttrykk ikke er metaforer. Vi er bare nødt til å huske på at faste uttrykk i tillegg til å være metaforer, er *guidet* av et sett tilleggsregler, som vi ikke er interessert i her.²¹ Disse tilleggsreglene er de samme reglene som gjelder for språklig betydning generelt og er dermed i første omgang ikke av interesse for oss.

Denne *guidingen* gjør på sett og vis uttrykkene til *ufrie metaforer*, men de gjør dem ikke til mindreverdige metaforer av den grunn. Jeg vil hevde at eksempel 2, «For en gris!», er like fullt metaforisk som eksempel 1, «Julie er solen». Forskjellen er at der eksempel 1 er et godt eksempel på noe som *kun* er en metafor, er eksempel 2 et nyttig eksempel på et fast uttrykk som også *kan ses* som en metafor.

¹⁹ Eksempelet er tilpasset fra A. P. Martinich (2008b: 491 [1984]).

²⁰ Eksempelet er hentet og oversatt fra Davidson (2001 [1978]) og White (1996: 18-20). Mer om dette senere.

²¹ Searle 1979 skriver godt om dette. Hans «Metaphor» burde egentlig hete «Idioms».

Hvorvidt «døde metaforer» skal regnes med blant de interessante metaforene eller ikke, pågår det debatt om.²² For vår egen del, og for enkelthets skyld, bør vi ikke la det at faste uttrykk og konvensjonelle metaforer²³ ikke alltid viser tydelig kontekstsensitivitet stå i veien for at også de *bør telle som* metaforer.

Fenomenet *metaforer* er altså et sammensatt fenomen. Riktig undersøkelse av fenomenet, krever en form for begrensning av fenomenet. Selv om jeg stedvis bruker faste uttrykk som eksempel, må vi ha *in mente* at tolkning av disse, vel så gjerne er «styrt» av konvensjoner som av de «mekanismer» som «styrer» metaforiske tolkninger. Med dette mener jeg at: selv om faste uttrykk og *døde metaforer* tolkes konvensjonelt, så er de fortsatt metaforer. Om enn *konvensjonelle* metaforer. De er metaforer styrt av konvensjoner. For disse gjelder ikke nødvendigvis alle de samme problemene som vi finner når vi undersøker andre metaforer. Ei heller alle de samme løsningene. Selv om den konvensjonelle metaforen og eller den døde metaforen ikke lenger er en ren metafor, har den en gang vært en metafor. Følgelig er det formålstjenlig for vårt undersøkelse å *ikke* operere med noe *klart* skille mellom disse. Døde og konvensjonelle metaforer ble en gang «styrt» av den samme mekanismen som nå «styrer» sprell *levende* metaforer. Derfor neste begrensning (eller snarer utvidelse).

(Begrensning 2) Et skille mellom levende og døde metaforer er ikke formålstjenlig for vår undersøkelse. Konvensjonelle og døde metaforer er like fullt metaforiske.

Denne begrensningen virker ikke veldig kontroversiell. Dessuten er den sirkulær og *analytisk sann*. Denne sier jo ikke annet enn at: settet av det vi regner som konvensjonelle metaforer, er del av settet av det vi regner som metaforer.²⁴ Den er allikevel en viktig *påminnelse*. Det er nemlig lett å «glemme» de konvensjonelle metaforene. Mange av disse har jo opphav som metaforer selv om de etter hvert har blitt innarbeidet og altså har endt opp som faste uttrykk eller da som «nye betydninger» til de gamle ordene.

²² Stern hevder at de er metaforer, og sier at døde metaforer kan «gjenopplives» (2008). (A. P. Martinich hevder at «døde metaforer [ikke] er metaforer.» (2008b, s. 493)

²³ Disse «konvensjonelle metaforene» har ingenting med Lakoffs konvensjonelle metaforer. Mer om det i del 2. Jeg bruker begrepet slik White (1996) bruker det.

²⁴ En slags motsats til: settet av det vi regner som døde metaforer er ikke del av settet av det vi regner som metaforer.

Ett eksempel på et ikke-metaforisk ord som kommer fra en metafor, er ordet «kosmos». Det skal ha referert til «en kvinnefrisyrer, før det ble brukt metaforisk om militærranker, før det ble brukt om universets oppbygging.»²⁵ I eksempel 5 (Berlusconi-eksempelet) ser vi to faste uttrykk som begge kommer av metaforer, som nå er blitt forståelige uten sammenheng. De er altså konvensjonelle metaforer.

Som følge av dette, mener jeg det er riktig å klassifisere faste uttrykk som metaforer, selv om de kanskje også kunne gått som «rene» tvetydigheter. Med ord som «kosmos» er det vanskeligere. Dvs. så vanskelig er det ikke. Ordet «kosmos» betyr nettopp «kosmos» eller universet. Det betyr ikke noe annet nå lenger. Ordet har rett og slett endret betydning.²⁶

Dobbel betydning: «For en gris»

En av problemstillingene påstand 2 og begrensning 2, altså dette med tvetydigheter og konvensjonelle metaforer, reiser, er spørsmålet om metaforiske setninger er tuftet på en eller annen form for «dobbel betydning». Altså: om ordene som blir brukt metaforisk, har en egen metaforisk betydning som oppfattes når de brukes metaforisk. Spørsmålet er om et ord som brukes metaforisk, som f. eks. «solen», enten får en ny betydning når det brukes metaforisk, eller om det har en egen metaforisk betydning som blir hentet frem i metaforen.

Noe som ofte blir dratt frem som noe spesielt med metaforer, er dette at de sier noe, men betyr noe annet.²⁷ Når noen sier «For en gris!» om Nasse Nøff, slår det oss som noe positivt. Det samme om det blir uttrykt overfor en gris som vinner en griseutstilling («best of show» osv.). Når noen, derimot, sier «For en gris!» om en luguber type, skjønner vi med en gang at de mener noe annet enn at typen er et tamt, partået hovdyr med spisst hode.²⁸ Det er mulig at han både er et svin og et dyr, og at han hører hjemme på en bondegård, men vi behøver ikke undersøke ham nærmere for å forstå at han i tillegg til alt dette tross alt er et menneske. Om enn et slett menneske.

²⁵ Stern 2008, s. 5.

²⁶ Guttenplan (2005, ss. 192-193) har skissert opp et godt skjema for overgangen fra metaforisk til bokstavelig, gjennom faste uttrykk. Goodman (1976) skriver godt om overgangen fra metafor til faktum.

²⁷ Owen Barfield, i følge Davidson 1978, s. 260.

²⁸ Bokmålsordboka, under «svin».

Selv uten noen større sammenheng, forstår vi med en gang hva de mener med uttrykket. Videre kan vi utbrodere utsagnet, ved å kalle ham et «svin» og et «dyr», og ved å si at han «hører hjemme på en bondegård». Alt dette er metaforer eller *uttrykk*, som nærmest *følger* av utsagnet vi startet med. Og selv om de alle også gjelder for griser, om enn ikke for Nasse Nøff, så kan de fint brukes om den lugubre typen.

Når vi hører utsagn av typen «For en gris!» kan vi følge flere *strategier*. For faste uttrykk som «gris», «svin» o. l., trenger vi egentlig ingen bakgrunn. «Griser» er pr. def. mannssjåvinister og ekle typer,²⁹ selv om griser ikke er sjåvinister.

Hvis vi allikevel ikke helt forstår hva ytrer, hun eller han som ytret utsagnet, mente, kan vi spørre. «Hva mener du egentlig med ‘For en gris?’», kan vi spørre henne, og hun vil sikkert kunne fortelle litt om bakgrunnen for utsagnet. For eksempel at «han stirrer på, og følger etter, damene i de mest sjenerøse antrekkene». (Eller: «han nærmest sikler på ...».) Eller hun vil si: «er det ikke åpenbart at fyren er en gris? Han hører hjemme på en bondegård» eller lignende.

Jeg mener at uttrykk som «gris» heller ikke er «døde metaforer». Døde metaforer som ikke er gjenopplivet, er ord eller uttrykk som originalt var ment og forstått metaforisk, men som etter hvert har endt opp med å bli forstått som konkret. Det opprinnelig metaforiske er gått i glemmeboka, så å si. Vi så det med «kosmos».

Sannhetsbetingelser som meningskriterium

De aller fleste filosofer og ikke-filosofar tar det følgende for gitt: Setningen

(E. 8) Julie er en kvinne

er sann hvis og bare hvis Julie er en kvinne.³⁰ Tilsvarende: setningen

²⁹ urenselig, svinsk el. slurvet person *din g-!* / uanstendig, umoralsk person *en gammel g- / mannsg-*. Kuriøst nok, kommer ikke «gris» som i «griset» eller «griseri» trolig av fransk «graisse» («fett»). (Bokmålsordboka.)

³⁰ To noter her: 1) I det følgende bruker jeg ‘Julie’ om Romeos Julie. Ikke, f. eks., datteren eller mormoren min. 2) Dette at setningen «*p*» er sann hvis og bare hvis *p*», lærte vi av Tarski (1983).

(E. 9) Julie er en mann

er sann hvis og bare hvis Julie er en mann. Setningene i eksempel 8 og eksempel 9 kan ikke være sanne samtidig, og de kan heller ikke være usanne samtidig.³¹ Vi sier derfor at om eksempel 8 er sann, så utelukker vi at eksempel 9 er sann. Og at om eksempel 9 er sann så utelukker vi at eksempel 8 er sann. Setningene er med andre ord gjensidig utelukkende og vi kan bruke de samme *sannhetsbetingelsene* for å utlede deres sannhet (eller usannhet).

For å komme frem til at eksempel 8 er sann, kan vi følge en positiv eller en negativ «vei». Den positive veien er et forsøk på å bekrefte at Julie er en kvinne, mens den negative veien er et forsøk på å avkrefte at Julie er en mann for dermed å indirekte bekrefte at Julie er en kvinne.

Videre bør vi merke oss at så lenge subjektet «Julie» i eksemplene 8 og 9 referer likt, og predikatene «en mann» og «en kvinne» i hhv. eksempel 8 og eksempel 9 referer konsekvent, så er sannhetsbetingelsene for de to eksemplene de samme, uavhengig av sammenheng og bruk.³²

Alt dette er i og for seg greit. Skulle vi bli usikre på om metoden vår er dårlig, kan vi alltid spørre noen andre om hjelp. Får vi nok bekreftelser på at eksempel 8 er sann, eller nok avkreftelser av at eksempel 9 er sann (altså at eksempel 9 er usann), bør vi føle oss ganske trygge på at eksempel 8 er sann.

Hvis Julie er en kvinne, så er altså eksempel 8, «Julie er en kvinne», sann. Setningens sannhetsbetingelse er så å si å lese direkte i setningen. Dette er dens sannhetsbetingelse, og det er dette som gir den mening. Og det samme gjelder for eksempel 9. Denne setningen er usann, men den har like fullt mening. Og her er vi ved sakens kjerne. De to setningen har mening, og er nært tilknyttet hverandre, men der den ene er sann, er den andre usann.

³¹ Her antar jeg for enkelhetsskyld at kvinne og mann er gjensidig utelukkende størrelser. Hvorvidt dette er korrekt empirisk eller «biologisk» spiller ingen rolle her.

³² Kopula: her: 'er', bindeleddet mellom subjekt og predikat, er ikke interessant for nå.

For metaforer er det ikke like lett å sette opp et så skjematisk skille. Dvs. det er fullt mulig å sette opp skjemaer å la dette, men å *avdekke* sannhetsbetingelsene for en metafor, er ikke like greit. La oss ta standardsetningen, sagt av Romeo,

(E.1) Julie er solen

som eksempel. Også denne setningen kan vi dele opp i subjekt og predikat. Her er 'Julie' subjektet og 'solen' predikatet. Hvordan skal vi få testet om eksempel 1 er sann? Gitt ideen at vi er nødt til å kjenne en setnings sannhetsbetingelser for å si at den er meningsfull, så er vi nødt til å finne sannhetsbetingelsene til eksempel 1. Hvis vi ikke greier det, er vi kanskje nødt til å si at setningen er meningsløs?

Noen vil si at en setning som er uten sannhetsbetingelser er meningsløs.³³ Dvs. Davidson, f. eks., sier at setninger uten sannhetsbetingelser: setninger vi ikke klarer å lage regler for, ikke har mening.³⁴ Vi kan ikke *regne ut* noen sannhetsverdi hvis vi ikke kjenner setningens relevante størrelser. I eksempel 8 og eksempel 9 var altså de relevante størrelsene 'Julie', 'mann' og 'kvinne'. Ved hjelp av noe kunnskap om Julie, og om menn og kvinner, klarte vi fint å finne setningenes sannhetsbetingelser. I eksempel 1 er de relevante størrelsene 'Julie' og 'solen'. Spørsmålet da, er om det holder med kunnskap om Julie og om solen for å undersøke om eksempel 1 er meningsfull og sann?

Hvis vi skulle bestemme oss for å undersøke eksempel 1 slik vi kunne undersøkt eksempel 8 og eksempel 9, vil vi fort oppdage at eksempel 1 *absurd*. Julie kan ikke være solen, da hun tross alt er en kvinne av kjøtt og blod: det er et empirisk faktum at Julie ikke kan være solen. 'Julie' og 'solen' er begge navn på ting som eksisterer «uavhengig»³⁵ av hverandre, og hvis Julie faktisk var solen, så ville det f. eks. ikke vært noe særlig for Romeo å kysse henne. Dette

³³ I forhold til metaforer: Davidson 1978, Quine 1978, Rorty og Hesse 1987, m. fl..

³⁴ F. eks.: Davidson 1965, ss. 8-9. Igjen: dette med «regler» må vi ta med en klype salt. I 1978 sier han:

I think Max Black is wrong when says, 'The rules of our language determine that some expressions must count as metaphors.' ([1962: 29].) There are no such rules. (s. 245)

Jeg tolker dette dithen at Davidson her sier at det ikke fins noen språkets regler. Et wittgensteinsk poeng, altså.

³⁵ Ja, altså ikke helt uavhengig: Julie kunne tross alt ikke eksistert hvis sola ikke eksisterte. Men de *kunne* eksistere som uavhengige størrelser.

til tross, så kan vi godt si at setning (E.1) er usann. Men den kunne heller ikke vært sann. Det er dette som gjør den meningsløs.³⁶

Jeg har her forsøkt å vise at en setnings betydning og en setnings sannhetsbetingelser er nært knyttet til hverandre. Som følge av det, kan vi si at setninger uten sannhetsbetingelser er meningsløse. Når vi videre ser at det er vanskelig eller kanskje til og med umulig å finne en metaforers sannhetsbetingelser kommer vi derfor frem til følgende påstand:

(P. 3) Gitt en sannhetsteoretisk definisjon av «mening», så kan ikke metaforer ha mening. Metaforer er meningsløse.

Dette er påstanden Davidson (1978) er kjent for, og det er en kontroversiell påstand, all den tid vi alle vet at metaforer *ikke* er meningsløse. Derfor må påstanden kvalifiseres eller nyanseres. Det vil jeg gjøre i del 2.

Metaforen som premiss og som implikasjon

Uavhengig av om eksempel 1 («Julie er solen») er sann eller ikke kan vi godt tenke oss en verden der den er sann. Vi kan altså forsøke å bruke eksempelet som et premiss, og leite etter premissets implikasjoner. For premisset

(E. 1) Julie er solen

setter vi Julie i solens sted³⁷ og kan tenke oss følgende setninger. De første setningen er noe uvelvillige tolkninger av premisset, de neste er mer velvillige.

(E. 1.1) Julie er sentrum av solsystemet.

(E. 1.2) Julie veier omtrent 2×10^{30} kg.

(E. 1.3) Julie er består for det meste av gass.

(E.1.4) Julie befinner seg omtrent 150 000 000 kilometer fra jorda.³⁸

³⁶ Setningen (R) er *semantisk nonsense* (Searle 1993, s. 84), eller et *semantisk avvik* (Levin 1993, s. 117); den er «patently false» (Davidson 1978, s. 258).

³⁷ Slik vi kan sette oss i havrens sted i «Jeg er havren», kan vi godt sette Julie i solens sted, når vi leser eksempel 1. Ted Cohen (2008) sammenligner forståelse av metaforer, med forståelse av andre mennesker. Han hevder at begge fordrer og forutsetter samme ferdighet.

En tilsvarende lesning av setningen, men nå i tillegg sett fra Romeos perspektiv, kan tenkes å avlede setninger som:

- (E. 1.5) Julie er sentrum av solsystemet.
- (E. 1.6) Romeos verden kretser rundt Julie.
- (E. 1.7) Uten Julie kan ikke Romeo leve.
- (E. 1.8) Uten Julie blir hele verden et stort mørke.
- (E. 1.9) Romeo ville ikke kunne eksistere uten Julie.³⁹

Forskjellen mellom eksemplene 1.1-1.4 og 1.5-1.9 er at den første bolken ikke er en metaforisk følge av premisset. Hvis vi setter Julie i solens sted, kan eksemplene 1.1-1.4 godt ha mening, og de kan godt være sanne. Men all den tid de neppe vil gjelde for Romeos Julie, er de ikke sanne. De kan ikke være sanne.

Eksemplene 1.5-1.9 som er avhengig av Romeos perspektiv, derimot, kan vi lese både som metaforiske og som ikke-metaforiske. Vi må riktignok vite noe om Romeo for å forstå dem som metaforiske, men så lenge Julie er i solens sted, har også disse setningene mening, og kan være sanne. Dette gjør dem til det jeg kaller en metafors «doble følger».

Doble følger

Det jeg kaller en metafors «doble følger» er de følgene som *stemmer* både for metaforen *forstått som* metaforisk, og for metaforen *forstått som* premiss. De er med andre ord metaforens implikasjoner lest både som *videreutviklinger* av metaforen, og som *tilbakeføringer* til metaforen som premiss.⁴⁰

³⁸ *Inspirasjon* til de to siste eksemplene 1.3 og 1.4, er hentet fra Searle 1993, s. 96. 1.4 er for øvrig «som regel» usann, da jordas avstand til sola varierer.

³⁹ Hvorfor nevner jeg «Julie er sentrum av solsystemet» både som 1.1 og 1.5? Uavhengig av Romeo, er sola sentrum av solsystemet. Vi behøver følgelig ikke vite noe om Romeos forhold til Julie for å forstå eksempel 1.1. Om vi i tillegg vet noe om Romeos forhold til Julie, får eksempel 1.1 helt annen mening. Vi forstår noe mer. Eksempel 1.1 og 1.5 ser identiske ut, men de har vidt forskjellige betingelser.

⁴⁰ White 1996, s. 25 er inne på noe lignende. Jeg har allikevel ikke sett akkurat denne tanken formulert noe sted.

Som metaforiske kan de leses som parafraser av eksempel 1. Som ikke-metaforisk, kan de leses som følger av eksempel 1. Vi kan kanskje si at de er synonymmer til metaforen eksempel 1.

Det skulle være liten tvil om at setningene eksempel 1.6-1.8 på mange (kanskje alle) måter både er en følge av setningen eksempel 1 lest ikke-metaforisk, og nærmest synonymmer til setningen eksempel 1 lest metaforisk. Hvorvidt de er fullstendig uttømmende omskrivninger, derimot, er vanskelig å si.

Jeg tror faktisk jeg er inne på noe sentralt for metaforer, når jeg sier at eksemplene 1.6-1.8 både har metaforisk og ikke-metaforisk mening; altså at de betyr omtrent det samme uansett lesning. Dvs. lest som følger av eksempel 1, betyr de jo ikke annet enn:

(E. 1.6') Romeos verden kretser rundt sola.

(E. 1.7') Uten sola kan ikke Romeo leve.

(E. 1.8') Uten sola blir hele verden et stort mørke.

Disse setningene er både meningsfulle og sanne, og dessuten uavhengig av Romeo.⁴¹ Ett interessant spørsmål knyttet til dette, er dette med metaforer og synonymmer. Dvs. er det metaforens objekter (ting), eller metaforens innhold, som gjør to metaforer synonyme? Dette er et spørsmål om metaforer og identitet: hvordan kan vi identifisere to metaforer som identiske? Om det i det hele tatt er mulig. Hvis det var mulig å uttømmende avdekke en metafors sannhetsbetingelser, ville vi kunne definere metaforer med like sannhetsbetingelser, som synonyme.⁴²

La oss gå tilbake til eksempel 4:

(E. 4) Akilles er sola.

Denne setningen er ikke ment å si det samme som eksempel 1. Her er meningen å vise Akilles' styrke eller voldsomme lynne.

⁴¹ I setningene (E.1.6') leses «Romeos verden» som ekstensjonalt identisk med «Verden».

⁴² Demonstrativer og indeksikaler har identitet på tvers av bruk. Dvs.: 'nå' betyr det samme klokka to som klokka fire. Predikatet 'er solen' betyr noe helt annet i eksempel 1 enn i «Akilles er sola» eller lignende.

Spørsmålet er om eksempel 1 og eksempel 4 er samme metafor brukt på forskjellige subjekter, eller om det er to forskjellige metaforer, som begge bruker samme predikat for å få frem en bestemt mening. Noen teoretikere vil hevde det første. De støtter seg på det faktum at samme predikat, 'solen', brukes på forskjellige subjekter.

Felles for alle eksempel 1.1-1.9, er at de kun gir mening om 'Julie', er utbyttbar med 'sola'. Videre: lest *bokstavelig*, er de alle usanne. Hvis vi isteden leser dem *metaforisk*, eller i overført betydning, ser vi at flere av dem gir mening.

Det smått problematiske med disse setningene, er at de ikke egentlig har noe med eksempel 1's sannhetsbetingelser. Dvs. da de er følger av eksempel 1, er de avhengige av at eksempel 1 er en *meningsfull* metafor. Dessuten må de alle leses som metaforer, for at de skal gi mening. Vi står på sett og vis på stedet hvil, i forhold til metaforens sannhetsbetingelser.

I eksempel 8 og 9 brukte jeg et gjensidig utelukkende begrepsspar, «mann» og «kvinne», for å vise hvordan en setnings sannhetsbetingelser er det som gir den mening. Dvs. det at vi kan produsere sannhetsbetingelser for en setning, er det som gir den mening. Hvis vi ikke kan produsere noen utvetydige sannhetsbetingelser for en setning, kan vi ikke egentlig si at den er sann eller usann. Videre forsøkte jeg å vise at det å produsere sannhetsbetingelser for en metafor, ikke er «bare, bare». Altså: det å produsere sannhetsbetingelser for en metafor, som ikke tyr til andre metaforer, er ikke «bare, bare». Slik eksempel 8 og 9 kan brukes til å bekrefte eller avkrefte hverandre, kan vi også lage *metaforiske* setninger som bekrefter eller avkrefter hverandre. I setningene

(E. 10) Julie er mørk til sinns,

og

(E. 11) Julie er lys til sinns,

ser vi dette. Her brukes det gjensidig utelukkende begrepsparet «lys» og «mørk» for å si noe om Julie. Hvis eksempel 10 er korrekt, kan ikke setning eksempel 11 være korrekt. Og motsatt. Spørsmålet er om vi kan behandle disse setningene likt som eksempel 8 og 9. Eksemplene 8 og 9 kan omskrives til noe sånt som:

(E. 8') Julie er en voksen person av hunkjønn,
og

(E. 9') Julie er en voksen person av hankjønn,

uten at de endrer menings. Dvs. at hverken sannhetsbetingelser eller mening blir endret fra utgangspunktet. Kan vi gjøre det samme for eksempel 10 og 11? Og hva med setning eksempel 1?

Spørsmålet om *omskrivning* eller *parafrasering* av metaforer, er sentralt for en teori om metaforer. Hvis det er mulig å omskrive metaforer til ikke-metaforisk språk uten å «miste» noe på veien kan vi kanskje si at metaforer er overflødige. Dvs. metaforene ville vært reduserbare til ikke-metaforisk språk. Et slikt standpunkt var sentralt for filosofene frem til det 20. århundre.⁴³ Spørsmålet kan deles opp i to underspørsmål:

- a) kan metaforer omskrives, uten at noe går tapt? Og
- b), er det slik at metaforer har to sett sannhetsbetingelser?

⁴³ Litteraturen er full av referanser til filosofer som er negative til metaforer. Hobbes, Locke, Hegel, Berkeley, kan alle kategoriseres som «omskrivnings-teoretikere». De ser på metaforen som reduserbar. Disse er skogens ugress og giftige planter! (Se Johnson 1981, ss. 11-13).

Oppsummering. Et slags svar

Den oppmerksomme leser vil nå savne et svar på spørsmålet «hva er en metafor?». Jeg har gitt noen eksempler på metaforer og kommet med noen negative påstander om metaforer, men jeg har ikke klart å komme med noen positiv forklaring på fenomenet. Så langt har jeg altså tilnærmet meg spørsmålet ad negativ vei:

(Spørsmål 1) Hva er en metafor?

(Begrensning 1) I vår undersøkelse mener vi «metaforisk setning, tekst eller utsagn» der vi skriver «metafor».

(Påstand 1) Metaforer er kontekstavhengige.

(P. 1.1) Metaforers kontekstavhengighet må kunne skilles fra annen språklig kontekstavhengighet (f. eks. den kontekstavhengighet vi gjenkjenner i demonstrativer og indeksikaler).

(P. 1.2) Kontekstavhengig tvetydighet er ikke det samme som metaforisk tvetydighet.

(P. 2) Metaforer kan ikke reduseres til rene tvetydigheter.

(Begrensning 2) Et skille mellom levende og døde metaforer er ikke formålstjenlig for vår undersøkelse. Konvensjonelle og døde metaforer er like fullt metaforiske.

(P. 3) Gitt en sannhetsteoretisk definisjon av «mening», så kan ikke metaforer ha mening. Metaforer er meningsløse.

Så langt vet vi hva en metafor ikke er. Det nærmeste jeg har kommet et positivt forslag så langt, er et forsøk på en arbeidstanke om metaforer som premisser eller som implikasjoner. Men jeg tror allikevel ikke at svaret er:

Metaforer er et språklig fenomen som fungerer som noen ganger fungerer som et premiss, mens det andre ganger fungerer som en implikasjon.

Dvs. at det kan godt være et svar på spørsmålet, men det er neppe noe godt svar. Vi får egentlig ingenting ut av et slikt svar. Snarere tror jeg vi må se på hvordan metaforen fungerer, for å finne ut av hva den egentlig er. Hvis vi klarer å finne et godt svar på spørsmål 2

Hvordan fungerer metaforer?

så kan vi kanskje også finne svar på spørsmål 1.

DEL 2

*Når skal det komme en ny slekt ..., en slekt av gartnere og forstmenn som kan felle de store trærne som skygger for alle de mindre, og som kan fjerne villskuddene fra kunnskapens tre?*⁴⁴

I del to vil jeg altså forsøke å besvare

(Spørsmål 2) Hvordan fungerer metaforer?

Her vil jeg først starte med en kort metaforisk idéhistorie om metaforen som filosofisk tema. Deretter vil jeg kortfattet vise hvordan Goodman mener metaforer fungerer, før jeg viser hvordan Lakoffs teori om metaforer *ikke* fungerer. Så vil jeg gå gjennom og rehabilitere Davidsons bidrag. I forhold til Davidson vil jeg rette opp det jeg mener er en utbredt misforståelse. Til slutt vil jeg vise den teorien jeg mener er det beste teorien om metaforer.

Whites er et godt bidrag, og det blir nevnt av mange av de store. Allikevel er det ikke på langt nær så populært som Lakoffs dårlige bidrag. Jeg håper jeg med det følgende bidrar til å rette opp denne uretten.

Svært kort oppsummert: Goodman påpeker at det er svært vanskelig å skille mellom hvordan vi forstår metaforiske og ikke-metaforiske setninger; Davidson viser hvordan søken etter en egen *separat* metaforisk sannhet er nødt til å mislykkes; Lakoff misforstår det meste; og White viser oss en fin og lærerik måte å forstå den «todelte enheten» som utgjør metaforen.

⁴⁴ Kjell Askildsen 1983, s. 84. Mitt spørsmålstegn. Her bruker jeg Askildsen rått. Egentlig bruker han metaforen om noe helt annet.

En kort metaforisk idéhistorie

Snauhogst eller forvaltning?

Skogen av metaforteorier er ikke spesielt stor. Den har siden den ble ryddet og plantet på 50-tallet, vokst fort og etter hvert blitt *forholdsvis* uoversiktlig.

Tilfeldig forbipasserende, vil, om de ikke er forstmenn eller gartnere, neppe forstå at skogen en gang var en park. De vil heller ikke kunne se at det som en gang var en park, en gang ble plantet på et område som lenge stod som en uryddig eng, stort sett bestående av ugress, giftige planter og noen trær. Dette kan lokalhistorikere fortelle dem. Gartneren eller botanikeren vil kunne fortelle om plantene som står der, og de vil også sannsynligvis kunne fortelle noe om hva som har overlevd fra før parken ble ryddet, og hva som har overlevd av parken. Forstmannen vil kunne hjelpe til med kunnskap om parken og skogens store vekster, nemlig trærne. De vil kunne fortelle om de gamle trærne som «alltid» har stått der, og selvfølgelig om de nye trærne, og kanskje litt om noen av truslene trærne har overlevd, og overlever.

Min rolle i denne skogen, er forstmannens. Jeg vil fortelle noe om skogen, samtidig som jeg fjerner noen trær, beskjerer noen trær, og kanskje planter et nytt tre eller to.

Denne parken eller skogen vår kan i første omgang spores tilbake til Aristoteles. Hvorvidt noen var før ham vet jeg ikke. Det var uansett Aristoteles som plantet de største og eldste trærne i skogen: trærne de eldste trærne i skogen vår er etterkommere av. Det er også Aristoteles' planter som har spredd seg lengst vekk fra området, og det er Aristoteles' planter folk tenker på når de tenker på skogen vår. Etter ham stod området lenge forlatt. Området som jo fortsatt ikke var noen park var *dominert av retorikere*. Det var retorikerne som holdt området og de gjorde en dårlig jobb. De så naturligvis ikke det spennende med området. De kultiverte ikke frem det spesielle ved området. Og de tilførte ikke området noe nytt. Dette førte til at få filosofer var innom området. Frem til 30-tallet så de fleste på området som en gold og kjedelig slette. Noen filosofer (Berkeley, Hobbes, Locke, Hegel, f. eks.) var så vidt innom området, men de så ikke det helt spennende der. Alt de gjorde var å spre noen planter vi nå ser på som ugress. På 30-tallet, derimot, fattet en retoriker (Richards 1936) ny interesse for området. Han fjernet mye av ugresset filosofene hadde lagt igjen, og gjorde sletta om til

en park. Han lot Aristoteles' bidrag bli, og åpnet området for andre enn retorikerne. Dette oppdaget filosofen Black (1962 [1954]), som jobbet videre med arbeidet til Richards. Han fikk parken virkelig til å spire. Hans arbeid gjorde at filosofene tok parken tilbake. Men der retorikerne var flinke som gartnere, var filosofene dyktigere som forstmenn. Filosofene var mer interessert i de store plantene enn i de små. Dette førte til at parken ble mer og mer som en skog.⁴⁵ Etter 50-tallet begynte det å vokse så mye at parken var blitt en skog på slutten av 70-tallet. Da hadde dessuten flere enn filosofene fattet interesse for feltet.

Fra 50- til 70-tallet vokste og spiret det rolig. Blant ofte refererte verk fra denne perioden, vil jeg trekke frem: Henles «Metaphor» (1958), Beardsleys «The Metaphorical Twist» (1962) og Goodmans *Languages of Art* (1976B).

Mot slutten av 70-tallet, var parken blitt til en svært variert skog. Den var fortsatt oversiktlig, og de veier og stier osv. som originalt var planlagt i parken, var fortsatt farbare. Spesielt to antologier ble dominerende: *On Metaphor* og *Metaphor and Thought*.⁴⁶ Disse samlingene, *arboretene* om du vil, inneholder arbeider som kom til å bli *svært dominerende* i skogen. Jeg vil trekke frem: Searles «Metaphor» fra sistnevnte⁴⁷, og Davidsons «What Metaphors Mean», samt Ricœurs «The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling» fra førstnevnte. I tillegg til disse antologiene, kom det en rekke lengre essays og arbeider, som kom til å spire og gro. Spesielt Ricœurs *La Metaphor Vive* (1975) og Lakoff og Johnsons *Metaphors We Live By* (1980).

⁴⁵ Her halter metaforen min. Hvorfor skal det at filosofene var mer som skogsmenn enn som gartnere føre til at parken blir en skog? Burde det ikke vært motsatt? I utgangspunktet så jeg på parken som et arboreum, en samling trær. Det kunne i så fall forklare at parken ble en skog. Filosofen som en overivrig tresamler.

⁴⁶ Hhv. Sacks 1978 og Ortony 1993 [1979].

⁴⁷ Og Lakoff 1993. Den oppsummerer «Lakoff et al.». (1

Goodman. Fakta og frosne metaforer

Goodmans utgangspunkt er å vise at det egentlig ikke er noen stor forskjell mellom bokstavelig og metaforisk språk: begge deler beskriver det virkelige («actual»). Metaforer er «unge fakta», mens fakta er «gamle metaforer» (s. 68). Det viktige er å skille det som stemmer fra det som ikke stemmer.⁴⁸ Predikater som stemmer, stemmer uavhengig av om de er brukt metaforisk eller bokstavelig. Når kjente ord brukes metaforisk, er det som om de gamle ordene lærer nye triks.

I kjent nominalistisk stil, hevder Goodman at metaforer er gamle merkelapper som er brukt på nye måter (s. 69). De oppstår gjennom en form for konflikt eller «vanebrudd», der et predikat brukes på en ny, men ikke nødvendigvis feil måte. Denne nye måten er forståelig og selv om vi (som lyttere) kanskje stusser litt over den uvanlige bruken, så er den ikke mer uvanlig enn at vi altså forstår hva ytrer mener. Metaforer er ikke usanne, slik det ofte er hevdet. Snarere er usannhet, usanne setninger, feil bruk av merkelapper, mens metaforisk sannhet er en form for gjenbruk av merkelapper (s. 70).

Metaforisk bruk av *merkelapper* må skilles fra tvetydige merkelapper. Tvetydige begreper er begreper som har flere uavhengige betydninger eller bruk, hvor ingen «springer ut av» eller er guidet av de andre. Den enkelte betydningen er ikke avhengig av de andre betydningene. Metaforer, derimot, er begrep som «utvides» til å gjelde utenfor sitt opprinnelige område: utenfor begrepets egentlig ekstensjon. Denne utvidelsen guides av den vanlige, den *habituelle*, bruken. Metaforen fungerer slik at et bruken av et begrep *guider* eller *informerer* bruken av et annet begrep. Når denne guidete bruken blir en vane, fryser eller fordufter metaforen, og vi ender opp med nok en bokstavelig betydning: metaforen er redusert til en tvetydighet (s. 71). Tvetydige begreper er ikke avhengig av noen slik *guiding*. Det er ikke *nødvendigvis* slik at en bruk av et tvetydig begrep *guider* en annen.

Goodmans skjema kan beskrives som følger. En merkelapp har sin vanlige plass og sin vanlige bruk. Når noen bruker ordene «grønn», «blå» eller «sort», er det som regel fargene det er snakk om. Farger er vi vant til å bruke om fargede ting. Fargede ting er fargenes «hjemmeområde» («realm»). Hver enkelt farge, igjen, har sin «rekkevidde» («range») av ting den kan brukes om. Fargen grønns rekkevidde, er alle grønne ting (s. 72). Når vi vanligvis

⁴⁸ Her det litt heideggerske. «Es stimmt.»

bruker ord eller merkelapper, så bruker vi dem innenfor deres hjemmeområde. Hvis vi bommer på hjemmeområde, begår vi noe som ligner på det Ryle kaller en kategorimistak («category mistake»). Og når vi bommer på rekkevidde, sier vi rett og slett noe som er usant.

Når jeg beskriver trøya jeg har på meg som sort, eller bladene på jøden i vinduet som grønne, så bruker jeg ordene «sort» og «grønn» slik de vanligvis brukes. Vi kan si at jeg lar ordene være i sine hjemmeområder. Når det viser seg at skjorta jeg har på meg er blå, og at bladene på jøden i vinduet er røde, så har jeg bommet på rekkevidde, men ikke på hjemmeområde. Jeg sa noe usant, men ikke noe meningsløst. Hadde jeg sagt om skjorta, at den er rund, eller om potta jøden står i, at den er vevet, hadde jeg både sagt noe meningsløst og noe usant. Da hadde jeg bommet på hjemmeområde: plastikkpottet kan ikke være vevet, og skjorter er normalt sett ikke runde.

Metaforer fungerer, i følge Goodman, som *bytter* i hjemmeområde og rekkevidde. En merkelapp kobles av sitt «hjemmeområde» og antar en ny måte å organiseres og sorteres på. Måten det fremmede området organiseres og sorteres på, gir en pekepinn på hvordan metaforen kan videreutvikles. Hvis vi kjenner det fremmede området, følger så å si metaforen (s. 72). Ved hjelp av denne turen «utenlands» tar et sett alternative merkelapper over nytt og fremmede område. Det fører til en «overføring av skjema, forflytting av begreper, en fremmedgjøring av kategorier», eller det vi kan kalle et «kalkulert kategorimistak» (s. 73).

Hvordan de overførte begrepene brukes i det fremmede området, er *guidet* av hvordan de vanligvis – habituell – brukes der de kommer fra. Og selv om det invaderte området kan være valgt tilfeldig, er «operasjonene» i det fremmede landet neppe tilfeldig. Når en merkelapp i tillegg til vanlig bokstavelig bruk, har en tidligere «ervert» metaforisk bruk, arver eller overtar den nye metaforiske bruken den gamle metaforiske bruken. At vi snakker om «høye lyder», f. eks., kan kanskje komme av at vi snakker om tall som høye og lave, og overfører denne metaforen fra tall til lyder, selv om verken tall eller lyder har noen egentlig høyde (s. 74).

Spørsmålet da, er hvordan denne overføringen foregår: Hva som skjer når en slik overføring skjer, hva som blir overført og hvordan dette overføres. Eller altså: «Hva betyr det at metaforisk bruk er 'guidet av' eller 'følger mønsteret' til bokstavelig bruk?» (s. 76). Dette må være et sentralt spørsmål for enhver metafor-teoretiker.

Ofte forsøker teoretikere å svare på spørsmålet ved å lage plausible forklaringer på enkelte metaforer. Men slike svar er ikke svar på det generelle spørsmålet. De kan være plausible forklaringer, men er neppe endelige svar. Kan dette med høye og lave tall ha noe med at stabler med steiner blir høyere, jo flere steiner som stables? Det spiller uansett liten eller ingen rolle, for vi får ikke noe generelt svar på spørsmålet av slike *historier* (s. 76).

Spørsmålet er derfor egentlig: hva betyr metaforen, og hva gjør den sann?

Gitt en teori om at metaforer egentlig bare er *forkortede sammenligninger* («elliptical simile»-teorier), kan vi tenke oss at metaforens *sannhet* kan «kalkuleres» ved nærmest å fylle inn den manglende sammenligningen. Dette virker forlokkende, men vanskelig å få til. Når vi snakker om triste bilder, så snakker vi jo ikke om at selve bildet er trist.. Snarere er det slik at predikatet «trist» gjelder både for mennesker og bilder: for mennesker i første omgang, slik at det deretter overføres til bilder (ss. 77-78).

Dette reiser spørsmålet om hva som må være felles for at et predikat kan gjelde både metaforisk og bokstavelig. Dette, hevder Goodman, kan kontres med spørsmålet: hva må være felles for to bokstavelige brukstilfeller av et predikat? Hvilken egenskap har to grønne ting felles? Svaret er «at de er grønne»: predikatet «grønn» kan brukes om alle grønne ting. Predikatet «grønn» kan brukes om alle ting predikatet gjelder for. Svaret er altså sirkulært. Hvorvidt et gjeldende predikat er metaforisk eller bokstavelig, spiller ingen rolle (s. 78). Hvis predikatet stemmer, stemmer det. At tomatene er grønne, og at gartneren eller hans kone har grønne fingre, stemmer.⁴⁹ Og utsagnene stemmer uavhengig av om de er ment bokstavelig eller metaforisk.

Det viktige er ikke om predikatet er bokstavelig eller metaforisk. Det viktige er at feil bruk av predikatet kan korrigeres. Uavhengig av om begrepet er overført, så kan feil bruk korrigeres. Hvis gartneren ikke har grønne fingre, bør han bytte jobb. *Forskjellen*, er at kategorisering under overførte begrep ofte er mindre «skarpt og stabilt» definert enn den bokstavelige kategoriseringen. Den overførte bruken er nemlig nyere og ofte vagere enn den bokstavelige. Hvis gartneren ikke har grønne fingre, kan det jo være fordi han ikke gjør jobben sin. Da bør han i alle fall bytte jobb.

⁴⁹ «Grønne fingre» er åpenbart et fast uttrykk, men uttrykket kan like fullt leses metaforisk.

I følge Goodman, er gode metaforer tuftet på en passe kreative kombinasjon av det merkelige og det selvsagt.⁵⁰ Slike metaforer har en spesiell styrke fordi det overførte skjemaet skaper en ny og potensiell organisering: enten i hjemmeområdet, eller i det fremmede området (s. 80).

Where the organization by an immigrant schema coincides with an organization already otherwise effected in the new realm, the sole interest of the metaphor lies in how this organization is thus related to the application of the schema in its home realm, and sometimes to what the labels of the schema exemplify. But where an unaccustomed organization results, new associations and discriminations are also made within the realm of transfer; and the metaphor is the more telling as these are the more intriguing and significant. (s. 80)

Når denne overføringen blir til vane, når overføringen blir vanlig, går den fra å være en fersk og kreativ metafor, til å bli rutine. Når overføringen ikke lenger forutsetter kjennskap til begge områdene, ender metaforen opp som en sannhet; som et faktum (s. 80).

Eksemplifikasjon

I dette avsnittet, leser vi ordet «exemplify», eller å «eksemplifiserer». La meg kort forklare dette. Guttenplan (2005) viser nemlig at begrepet er et nyttig verktøy for å forstå metaforer. Uten å være enige med teorien til Guttenplan, er uansett hans begrep «kvalifikasjon» et nyttig begrep. Guttenplans «kvalifikasjon» er altså en variant over Goodmans eksemplifikasjon.

Eksemplifikasjon er det skredderen gjør når han viser deg stoffprøver slik at du lettere forstår hva han prater om når han vil ha deg til å velge stoff til skjorta di. Da bruker skredderen en ting – en stoffprøve – til å fortelle deg noe han ikke ville klart å fortelle deg uten nettopp denne tingen. Hver og en av prøvene i skredderens samling, fungerer som symboler som *eksemplifiserer* et gitt sett egenskaper. Men de eksemplifiserer ikke *alle* sine egenskaper. En stoffprøve eksemplifiserer farge, strikk, tekstur og mønster, ikke størrelse, form, vekt eller verdi.

Når en ting eksemplifiserer en annen ting, både referer den til og innehar noen av den andre tingens egenskaper: «[e]ksemplifikasjon er referanse pluss besittelse.» (s. 53). Leseren eller *tolkeren* må rett og slett klare å forstå hva det er som eksemplifiseres. Dvs.: den som tolker

⁵⁰ «Metaphorical force requires a combination of novelty with fitness, of the odd with the obvious.» (s. 79)

eksemplifikasjonen må på en eller annen måte *overføre* de rette egenskapene fra prøven til det *relevante* området. Jeg tror ikke det er feil å si at eksemplifikasjon som språklig fenomen og metaforen som språklig fenomen har visse likhetstrekk. Slik Guttenplan (2005) viser.

Goodmans svar på spørsmålet

Goodmans svar på spørsmål 2 vil muligens være noe sånt som at: metaforen er en form for overføring fra område til område. Gjennom metaforen overføres en vant begrepsbruk til et nytt område, slik at områdene knyttes til hverandre. Denne koblingen kan fort bli en vane, slik at vi lærer nye måter å bruke begrepene i begge områdene.

Davidson. En bildeteori om betydningsløse metaforer

Her vil jeg presentere en lesning av Davidsons «What Metaphors Mean» (2001c) fra 1978.⁵¹

Essayet starter med følgende, oversiterte avsnitt:

Metaphor is a dreamwork of language and, like all dreamwork, its interpretation reflects as much on the interpreter as on the originator. The interpretation of dreams requires collaboration between a dreamer and a waker, even if they be the same person; and the act of interpretation is as much a creative endeavour as making a metaphor, and as little guided by rules. (s. 245)

Jeg mener at essayet kort kan oppsummeres gjennom følgende sitat: «Seeing as is not seeing that» eller «Å se som, er ikke å se at» (s. 263).

I essayet hevder han at metaforer ikke har betydning utover det han kaller deres «bokstavelige» betydning. Dette forsøket på et oppgjør med mange teoretikere, bl. a. Black og Goodman, har ført til mye debatt. Noen få er enige, mens de aller fleste synes å være uenige: metaforer må ha en betydning.⁵² Noe av grunnen til at essayet har skapt debatt er selvsagt det meget provoserende utgangspunktet: at metaforer ikke har noen betydning. Essayet gir rom for mange tolkningsmuligheter og lesninger.⁵³

Personlig har jeg litt sansen for Davidsons standpunkt, for som bl. a. Stern (2000) viser, så står ikke essayet alene. Det må leses i lys av hele Davidsons produksjon frem til det kom ut, og kan med fordel leses som nyansert gjennom andre og senere essays. Stern trekker frem «A Nice Derangement of Epitaphs» (1986). Selv har jeg hatt nytte av også å lese essays som «The Social Aspect of Language» (1994), «Seeing Through Language» (1997) og «Locating Literary Language» (1993).⁵⁴ Det er i sistnevnte jeg fant følgende fotnote:

In my essay "What Metaphors Mean", ..., I was foolishly stubborn about the word meaning when all I cared about was the primacy of first meaning.⁵⁵

⁵¹ Sidehenvisninger i det følgende, refererer til dette essayet i Davidson 2001. Essayet ble første gang publisert i *Critical Inquiry* 1978, ss. 31-47. Deretter gjentrykt nærmest overalt. F. eks. i Sacks 1979, ss. 29-46; Johnson 1981, ss. 200-220; Davis 1991, ss. 495-507; Martinich 2008, ss. 473-484.

⁵² Cooper 1986; Rorty i Rorty og Hesse 1987 er «enige» med ham.

⁵³ Se Moran 1995 for en problematisering og Reimer 2001 for et forsvar. Se også Stern 2000 og Guttenplan 2005.

⁵⁴ Alle tilfeldigvis samlet i Davidson 2005.

⁵⁵ Davidson 1993, s. 173. «I essayet ... var jeg unødvendig sta [foolishly stubborn] i forhold til ordet betydning, når alt jeg brydde meg om, var førstebetydningens forrang»?

Det er med dette *in mente* jeg leser essayet. Unyansert sagt, må vi altså ikke lese «betydning» som noe mer enn «førstebetydning», eller prioritert betydning. Dette med «førstebetydning» blir kun nevnt kort, nærmest i forbifarta, ett (1) sted i 1978-essayet:

... an adequate account of metaphor must allow that the primary or original meanings of words remain active in their metaphorical setting. (s. 249)

Fire bidrag

Davidsons positive bidrag til metaforer er egentlig ikke noe annet enn en *bildeteori*. Kort fortalt så hevder han at metaforer forstått som bilder *ikke er bærere av* et konkret innhold. Et bilde kan ikke ha noe sannhetsverdi. Enten stemmer det, eller så stemmer det ikke.⁵⁶ Bildet samsvarer med det avbildete.

Ethvert forsøk på å beskrive bildet vil nødvendigvis ende opp som en form for reduksjon av bildet til nettopp beskrivelsen. Munchs «Skrik», f. eks., er mye mer enn et bilde av en fyr som skriker; Hoppers «New York Movie», er mye mer enn et bilde av en kvinne som står bakerst i en kinosal.

Metaforen tilhører med andre ord det estetiske, og kan ikke uttømmelig behandles i en *sannhetsteoretisk semantikk*. For å bruke Davidsons ord, så er «ord feil valuta i bytte mot bilder» (*ibid.*). Å bruke ord holder ikke. Et bilde fostrer nærmest en ubegrenset mengde ord. Eller for å si det med floskelen: et bilde sier mer enn tusen ord.⁵⁷

Hovedproblemet her og problemet med mange teorier er at de fokuserer på beskrivelsen av bildet: *parafrasen*. De forsøker å omgjøre beskrivelsen til en form for *kognitivt innhold* som de deretter nærmest projiseres tilbake i bildet. Metaforer skal ha et «kognitivt innhold» i tillegg til det de sier bokstavelig. De skal ha en separat metaforisk betydning utover den bokstavelig betydningen. Et slikt fokus gjør at mange teoretikere ender opp i en av to grøfter. Enten reduserer de dette separate innholdet til noe som ikke er parafraserbart: de hevder at metaforens kognitive innhold er ureduserbart, og at dette innholdet ikke egentlig har noe med

⁵⁶ Også her ser jeg en parallell med Heideggers syn på sannhet i *Om sanninga sitt vesen* (1999).

⁵⁷ «A picture is not worth a thousand words, or any other number. Words are the wrong currency for a picture.» (s. 263)

det metaforen sier bokstavelig. Eller så reduserer de dette separate innholdet til et *annet* bokstavelig innhold, nemlig en parafrase.

Løsningen på dette problemet, er å heller fokusere på bildet enn på dette konkrete innholdet som skal finnes i bildet. Ved heller å fokusere på bildet så vil vi se at det ikke er noe mer enn et bilde der. Det er ingenting der å parafrasere (s. 246).

I essayet kommer Davidson altså med (minst) fire interessante bidrag: tre negative bidrag og ett som har både et positivt og et negativt element i seg.

i) *Ingen egen sannhetsverdi*. Metaforer har ingen spesiell sannhetsverdi utover den metaforiske setningens bokstavelige sannhetsverdi (s. 247). Dette betyr ikke, allikevel, at metaforer ikke på en eller annen måte kan være sanne (s. 257).

Denne påstandene fører til følgende to mindre kontroversielle påstander:

ii) *Kan ikke parafraseres*. Metaforer kan ikke parafraseres. Det er, som sagt, ingenting å parafrasere. Det er ingenting ekstra å beskrive: alt er allerede beskrevet gjennom i det bokstavelig. Beskrivelsen er allerede «oppe i dagen».

iii) *Ikke noe ekstra kognitivt innhold*. Metaforer har ikke noe «kognitivt» innhold utover det som allerede forekommer i det bokstavelige. Dvs. at metaforer har ikke noen *ekstra* eller spesiell metaforisk betydning. Dette er moderne metaforteoris «hovedproblem» (s. 246).

Det fjerde bidraget vedrører det vi kan kalle Davidsons «bildeteori».

iv) *Metaforer som bilder*. Metaforer kan *sammenlignes* med sammenligninger og lignelser («similes»). Dette bidraget har en positiv og en negativ side. For det første, så er det et positivt moment i og med at Davidson hevder at:

a) Metaforer kan *sammenlignes* med sammenligninger (s. 256). Dvs. metaforer kan sammenlignes med det de beskriver på samme måte som bilder kan sammenlignes med det de avbilder (s. 263). Deretter det negative momentet:

b) Metaforer kan *ikke reduseres* til sammenligninger (s. 254), men vi kan lære mye om metaforer ved å sammenligne dem med lignelser: «en lignelse viser oss, delvis, det en metafor bare gir oss et hint om».⁵⁸

Jeg mener disse bidragene, er essayets viktigste momenter. Hans kritikk av teorier om metaforiske ord som ord med «utvidete betydninger» (s. 248) eller av teorier om metaforer som en form for tvetydighet (s. 249) avhenger av disse bidragene.

Ingen egen sannhetsverdi

Slik et bilde kan *stemme* med det som bildet avbilder, så kan metaforer stemme med det de avbilder. Allikevel hevder Davidson at metaforiske setninger ikke har noen sannhet utover det den setningen forstått bokstavelig, sier. «Julie er solen» hevder altså nettopp dette: at Julie er solen. Denne påstanden har bakgrunn i flere forhold.

Utgangspunktet for at en setningen leses eller forstås metaforisk, hevder Davidson, er at det er noe *muffins* med den bokstavelige betydning til setningen. Setningen er *absurd*, *selvmotsigende*, eller åpenbart *usann*:

Generally it is only when a sentence is taken to be false that we accept it as a metaphor and start to hunt out hidden implication. It is probably for this reason that most metaphorical sentences are *patently* false, just as all similes are trivially true. Absurdity or contradiction in a metaphorical sentence guarantees we won't believe it and invites us, under proper circumstances, to take the sentence metaphorically. (s 258)

Denne «invitasjonen» gjør at vi forsøker å finne en metaforisk betydning der vi ikke i utgangspunktet ser noe vettug. Vi ser etter en alternativ betydning som gir bedre mening; setningen inviterer til videre utforskning.⁵⁹

Dette at setningens bokstavelige betydning inviterer til videre utforskning burde jo egentlig gjøre at vi ser etter en egen *metaforisk sannhet*. Davidson hevder da heller ikke at en slik type sannhet ikke finnes. Når vi forstår en metafor, så fatter vi en form for «metaforisk sannhet»

⁵⁸ «[A] simile tells us, in part, what a metaphor merely nudges us into noting ...» (s. 253). Min oversettelse.

⁵⁹ Det må i de aller fleste tilfeller, naturligvis, forstås som en ubevisst prosess.

og «metaforisk betydning», men dette er ingen «sannhet» eller «betydning» slik vi normalt snakker om. Dette er sannhet og betydning som er relativt til den sammenheng metaforen befinner seg i.

Hele poenget med sannhet og sannhetsbetingelser slik de «normalt» brukes i semantikken, er at de fungerer kontekstuavhengig (s. 247): en bokstavelig setnings sannhetsbetingelser kan undersøkes uavhengig av sammenheng. Slike sannhetsbetingelser er det, derimot, umulig å finne for metaforer.⁶⁰ Hvis vi forstår en metaforisk setning, så må det være gjennom setningens bokstavelige betydning. Dvs. en metaforisk setning må forstås gjennom den bokstavelige betydningen til ordene setningen består av (s. 257). Vi må derfor tolke og forstå setningen i dens bokstavelige forstand, for å forstå den som metaforisk.

... a metaphor *says* only what shows on its face – usually a patent falsehood or an absurd truth. And this plain truth or falsehood needs no paraphrase – its meaning is given in the literal meaning of the words. (s. 259)

Hvis vi ikke forstår setningens bokstavelige innhold kan vi heller ikke forstå dens metaforiske innhold. Hvis vi ikke forstår den bokstavelige betydningen til ordene en setning består av, kan vi heller ikke forstå setningens metaforiske betydning. Følgelig er setningens metaforiske innhold avhengig av dens bokstavelige innhold. Setningen har derfor ingen egen metaforisk sannhet, men får oss allikevel til å «oppdage» sannheter:

A consequence is that the sentences in which metaphors occur are true or false in a normal, literal way, for if the words in them don't have special meanings, sentences don't have special truth. This is not to deny that there is such a thing as metaphorical truth, only to deny it of sentences. Metaphor does lead us to notice what might not otherwise be noticed, and there is no reason, I suppose, not to say these visions, thoughts, and feelings inspired by the metaphor are true or false. (s. 257).

Spesielt dette at «hvis ordene i [de metaforiske setningene] ikke har spesiell betydning, så har heller ikke [metaforiske setninger] spesiell betydning» er problematisk. White, f. eks. påpeker dette:

If by figurative discourse, we mean the creative deformation of language, the use of language to communicate a point by other means than the utterance of ordinary literal sentences intended to be taken as such, there are no *theoretical* limits on the number of ways the normal rules of language may be creatively transgressed. (1996: 217)

⁶⁰ Stern 2000 forsøker å finne sannhetsbetingelser for metaforer.

Setningene kan med andre ord bestå av «vanlige ord» eller ord forstått som de vanligvis blir forstått, uten at dette gjør at setningen er nødt til å bli forstått på en «vanlig» måte. En setning med vanlige ord «stokket» på en uvanlig måte, kan, teoretisk sett, føre til en betydning utover en «vanlig betydning».⁶¹

For å forstå «Tolstoj er en stor småunge», «Julie er solen», «Sam er en gris», er vi nødt til å vite hva en småunge er, hva sola er, og hva en gris er. Vi er også nødt til å vite hvem Tolstoj, Julie og Sam er. Forstått bokstavelig, vil de alle virke meningsløse, forstått metaforisk, så finner vi en form for betydning. Om enn en betydning uten noen reelle sannhetsbetingelser.

Men: denne betydningen har ingen sannhetsverdi slik vanlig bokstavelig betydning har. Det ville kreve for mye av spillets «regler» å ta hensyn til alle utfall. En holdning som denne, forklarer både Davidsons skepsis mot språkforståelse forstått som regelfølgning, og hans skepsis til metaforisk sannhetsverdi.. En slik type sannhetsverdi vil neppe ha noen praktisk fordel. I et praktisk perspektiv er nettopp sannhetsbetingelser nyttige fordi vi, i alle fall til en viss grad, kan forstå setninger uten for mye «sammenheng». Metaforer krever rett og slett for mye av sammenhengen.

Hvis dette er en korrekt forståelse av metaforer, fører det til to forhold: at metaforer ikke har noe «eget» kognitivt innhold utover det bokstavelige (bidrag iii); og: at metaforer ikke kan parafraseres (bidrag ii).

Det vanskelige med det hele, er at dette metaforiske innholdet ikke egentlig kan *skilles* fra det bokstavelige forholdet. Det er jo nettopp det som fører til all trøbbelet. En kunne si at å postulere et slikt ekstra kognitivt innhold til metaforer, er som å si at en malers motivasjon til å male et maleri, er å finne i maleriet.

⁶¹ Her setter vi Davidsons «det fins ingen språkregler» i parentes.

Lakoff

George Lakoff er svært utbredt i den metafor-teoretiske skogen. Derfor er det vanskelig å komme utenom ham, om ønsket er å gi en noenlunde representativ beskrivelse av skogen. Lakoff er veldig amerikansk. Dette har sine fordeler, og sine ulemper. En fordel, er at han i alle fall ikke mangler *guts*. I Lakoff (1993) slår han ned all motstand, og synes å fortelle en sannhet han, gjennom empirisk undersøkelse, har kommet frem til. Mye av det han skriver virker fornuftig, og mye virker som tilfeldige tolkninger. Det er dette at tolkningene han gir, blir presentert som om de er eneste mulige tolkning, som om de er *sannheten*, som gjør det vanskelig å svelge «Contemporary Metaphor Theory».⁶²

Lakoff hevder at mange språkfilosofer har jobbet ut fra den antagelsen at alt *vanlig* eller hverdagslig språk, er *bokstavelig*.⁶³ Han hevder at mye av det språket de kaller bokstavelig, egentlig er metaforisk. Dette kan han hevde fordi han har *avdekket* et helt system av «grunnleggende» eller «konvensjonelle metaforer» som opererer «bak» det språket vi ellers ikke kaller metaforisk. Et eksempel på dette, er OPP ER MER-metaforen som jeg vil behandle under.

Min kritikk av Lakoff er at han ikke egentlig svarer på spørsmålene «Hva er en metafor?» eller «Hvordan fungerer metaforer?». Snarere er det slik at han besvarer spørsmålet «Hvilke metaforer finnes?»

Han har levert en solid teori som viser hvordan også den typen språkbruk vi gjerne kaller «bokstavelig», i mange tilfeller viser seg å være metaforisk. Dvs. en del uttrykk og vendinger, er i følge ham, tuftet på det han kaller *konvensjonelle metaforer*. Typisk og lettfattelig eksempel på det, er måten vi snakker om mengder: «opp» er «mer» og «ned» er «mindre». Når antall kongekrabber og kråkeboller går opp, går antall torsk og mengden tang og tare ned. Når Apples sjef Steve Job blir syk, og aksjonærer selger unna aksjene sine, går selskapets verdi ned. Lakoff hevder at språkbruk som dette, er følger av metaforen (eller metaforene?) OPP ER MER og NED ER MINDRE.⁶⁴ Og viser at denne språkbruken egentlig er tilfeldig: en generasjons *reelle* forståelse av en metafor, blir grunnlaget for neste generasjons *opplevelse*

⁶² Her bruker jeg TEORIER ER MAT-metaforen, som Lakoff trolig ville kalt den.

⁶³ Lakoff 1993, s. 204.

⁶⁴ Dette er skrevet før Jobs' død.

via metaforen. Der den første generasjonen ser metaforen som metafor, opptas metaforen som del av dagligspråket til neste generasjon.⁶⁵ Alt dette er vel og bra.

«Konvensjonelle metaforer» er altså del av et helt system av metaforer brukt om abstrakte, men hverdagslige fenomen som tid, følelser etc.⁶⁶ «Konvensjonelle metaforer» hos ham, er «metaforsystemer» som metaforiske uttrykk er følger av. Metaforene hans får kapitaliserte «navn», etter et enkelt navneskjema: MÅLDOMENE ER KILDEDOMENE, eller MÅLDOMENE SOM KILDEDOMENE.⁶⁷ Eksempel på dette er: KJÆRLIGHET SOM TUR, KATEGORIER ER BEHOLDERE, LINEÆRE SKALAER ER RUTER, TID ER BEVEGELSE, TID ER ET OBJEKT I BEVEGELSE, DØDEN ER EN REISE VEKK, LIVET ER EN KAMP, ET LIV ER EN DAG, osv, osv.⁶⁸ (Det er mulig det er denne enkle kapitaliseringen som provoserer meg.)

Det er nettopp det vilkårlige i Lakoffs tilsynelatende *endelige* metaforer, jeg stusser over. Mange av metaforene han presenterer som *konvensjonelle metaforer*, altså metaforer som er del av et system av metaforer, andre, tilsynelatende «bokstavelige» utsagn er tuftet på, virker ... lett utbyttbare. At det hele skal være undersøkt empirisk, viser bare at de har funnet en del tilfeller metaforer. Se følgende sitat:

Simultaneous mappings are very common in poetry. Take, for example, the Dylan Thomas line "Do not go gentle into that good night." Here "go" reflects DEATH IS DEPARTURE, "gentle" reflects LIFE IS A STRUGGLE, with death as defeat. "Night" reflects A LIFETIME IS A DAY, with death as night. This one line has three different metaphors for death, each mapped onto different parts of the sentence. This is possible since mappings are fixed correspondence.⁶⁹

Her tolker jeg ham som at den ene setningens enkeltord kan forstås isolert. Snarere enn å lese hele setningen under ett, virker det som han leser hvert enkelt ord med henblikk på en på forhånd bestemt metafor. For å forstå diktet, må vi lese hele diktet. Slike enkle reduksjoner blir for platte. De fanger ikke diktet. Min påstand er at diktet vel så gjerne kan ha andre «samtidig virkende» metaforer.

⁶⁵ Lakoff 1993, s. 244.

⁶⁶ «Knowledge of the conventional system is needed to make sense of the poetic cases.» (Lakoff 1993, s. 205)

⁶⁷ Lakoff 1993, s. 207.

⁶⁸ Hentet fra Lakoff 1993. Min oversettelse. «JOURNEY» oversatt til «TUR», «CONTAINER» til «BEHOLDER», «PATH» til «RUTE» alt. «STI», «DEPARTURE» til «REISE VEKK», alt. «AVGANG».

⁶⁹ Lakoff 1993, s. 219. «Simultaneous mappings» må leses som at flere «konvensjonelle metaforer» virker samtidig i en og samme setning. Skulle helst oversatt dette til norsk, men lar den stå på engelsk.

DO NOT GO GENTLE INTO THAT GOOD NIGHT

Do not go gentle into that good night,
Old age should burn and rave at close of day;
Rage, rage against the dying of the light.

Though wise men at their end know dark is right,
Because their words had forked no lightning they
Do not go gentle into that good night.

Good men, the last wave by, crying how bright
Their frail deeds might have danced in a green bay,
Rage, rage against the dying of the light.

Wild men who caught and sang the sun in flight,
And learn, too late, they grieved it on its way,
Do not go gentle into that good night.

Grave men, near death, who see with blinding sight
Blind eyes could blaze like meteors and be gay,
Rage, rage against the dying of the light.

Any you, my father, there on the sad height,
Curse, bless me now with your firece tears, I pray.
Do not go gentle into that good night.
Rage, rage against the dying of the light.

GÅ IKKJE MJUKT INN I DEN GODE NATT

Gå ikkje mjukt inn i den gode natt
Gamle skal le og brenna når dagen svinn;
ras, ras, mot at lyset blir tatt.

Til sist veit vise at bare mørket står att;
om orda deira ikkje slo eit einaste lyn
går dei ikkje mjukt inn i den gode natt.

Gode menn ser siste bølge slå, det smatt
bort, alt det dei dansa med sitt grøne sinn;
ras, ras, mot at lyset blir tatt.

Ville menn som song, som tok sola fatt
veit til slutt for seint at dei nådde inn,
dei går ikkje mjukt inn i den gode natt.

Mørke menn, ved døden, ser synets skatt
skyta fram frå dei blinde augo som lyn,
ras, ras, mot at lyset blir tatt.

Og du, min far, nå er din sorgveg bratt,
må dine stolte tårar signa, svergja; høyr
min bønn.
Gå ikkje mjukt inn i den gode natt.
Ras, ras, mot at lyset blir tatt.⁷⁰

Ingen sammenligning for øvrig, så tror jeg at Whites teori om metaforer, kan forklare så uendelig mye mer enn Lakoff's.

⁷⁰ Original hentet fra Wangen (red.) 2008. Oversettelse fra Obrestad 1996.

White: Metaforens todelte struktur

I det følgende vil jeg presentere det jeg mener er de viktigste momentene i Roger Whites teori om metaforer, slik han presenterer den i sin *The Structure of Metaphor. The Way the Language of Metaphor Works* (1996).⁷¹ Denne teorien kan kanskje kortfattet oppsummeres som en teori om metaforer som sammenslåtte setninger,⁷² og er beskrevet som en utmerket behandling av temaet.⁷³ White selv, påpeker at dette med metaforer som sammenslåtte setninger er ment som et *heuristisk hjelpemiddel*, og at teorien først og fremst er ment som en *modell* over eller en *representasjon* av hvordan metaforer fungerer, snarere enn en beskrivelse av fenomenet (s. 80).

Her vil jeg først gi en rask oppsummering av teorien. Deretter vil jeg vise litt av teoriens bakgrunn, før jeg mer detaljert redegjør for hvordan White kommer frem til denne teorien.

Oppsummering: Sammenligning mellom faktisk og hypotetisk situasjon

Jeg vil oppsummere teoriens ramme som det følgende: Metaforiske setninger er konstruert av et primært og et sekundært vokabular. Dvs.: setningene kan som regel deles opp i ett sett ord som brukes metaforisk, og ett sett ord som ikke brukes metaforisk. Ofte brukes dessuten noen ord både metaforisk og ikke-metaforisk. Disse ordene kaller White «bifurkerte»:⁷⁴ de har en funksjon både som metaforiske og som ikke-metaforiske.

Disse vokabularene er en følge av at metaforiske setninger, i følge White, altså må forstås som produktet av en *teoretisk* sammenslåing av to setninger, nemlig en setning som beskriver en *faktisk, virkelig* situasjon, og en setning som beskriver en *hypotetisk* situasjon. Gjennom den metaforiske setningen blir disse situasjonene sammenlignet, og en metaforisk tanke oppstår. Denne sammenligningen utgjør dermed metaforen.

Et enkelt eksempel: setningen

⁷¹ Sidetall uten annen henvisning i dette kapittelet referer til denne boka. Jeg bruker boka rått her, om ikke ufordøyd.

⁷² Guttenplan 2005, s. 266.

⁷³ Bl.a. Guttenplan *ibid.* og Cohen 2008, s. 1 n. 3.

⁷⁴ Oppdelt, tvedelt, eller forgrenet.

(Eksempel 1) Han tøyler temperament sitt

kan forstås som en sammenslåing av den faktiske setningen «Han kontrollerer sitt temperament» og den hypotetiske setningen «Rytteren tøyler hesten».⁷⁵ Denne sammenslåingen sier mer om den faktiske situasjonen, enn det den rent faktisk setningen sier. Sammenslåingen sier nemlig noe om temperamentets karakter.

Metaforiske ord eller setninger?

Bakgrunnen for Whites teori, er blant annet Blacks metaforteorier.⁷⁶ Et viktig element i denne, og i en del andre teorier, er Aristoteles definisjon av metaforer som en enkel overføring av ord eller navn.⁷⁷ Altså at metaforer ikke egentlig er noe annet enn «vanlige» setninger hvor enkelte navn eller ord er byttet ut med noen andre navn eller ord. Egentlig virker ikke et slikt utgangspunkt urimelig. Mange metaforiske setninger, f. eks. eksempel 1, har nettopp en slik form. Her er det tilsynelatende bare ordet «tøyler» som er metaforisk. Resten kan dermed forstås som ikke-metaforisk eller *bokstavelig*. Med Blacks terminologi om *fokus* og *ramme*, er «tøyler» her den metaforiske setningens fokus, mens resten av ordene den metaforiske setningens ramme. Problemet oppstår hvis en metaforisk setning har flere ord som kan fungere som «fokus», altså om en metaforisk setning inneholder flere metaforiske ord. Spørsmålet da, er: hva skjer når en metaforisk setning inneholder mer enn ett metaforisk ord? Forskjellen kan virke triviell, men som vi skal se, er den ikke det (s. 10).

Med dette som bakgrunn, stiller White noen spørsmål:

- i) Hvordan skal vi plukke ut *hvilke* ord som er metaforiske, av ordene som er brukt metaforisk? Og hva betyr det for et ord, at det ordet er brukt metaforisk, snarere enn ikke-metaforisk?
- ii) Hva er forskjellen på at en metaforisk setning har *ett* fokus, og ikke flere fokus? Og hva er forskjellen mellom enkle metaforer, og *sammensatte* metaforer («mixed metaphors»)?

⁷⁵ Eksempelen er hentet og tilpasset fra ss. 93-94.

⁷⁶ Blant annet i essayet «Metaphor» (s. 25-47) i *Models and Metaphors. Studies in Language and Philosophy* (1962).

⁷⁷ Jf. f. eks. Jensen 2001, s. 78.

iii) En begrunnelse av bruken av ordet fokus i entall, må innebære en forklaring av hvordan flere ord kan være del av ett enkelt element i en setning (s. 11).

Ta følgende eksempel, som eksempel på metaforbruk hvor det er vanskelig å plukke ut *ett* metaforisk ord, eller *en* metaforisk undersetning. Utdraget kan dermed, med Whites ord, virke «ufokusert»: her har vi å gjøre med en «ufokusert metafor».

Eksempelet er hentet fra Shakespeares *Julius Cæsar*. Her står Antonius i Forum og viser plebeierne flengene Cæsars kappe fikk, da Cæsar ble drept. Før flengen fra Brutus' dolk, viser han flengene Cassius og Casca laget.

Her rammet den høyt elskede Brutus' dolk
Og da han rykket ut sitt morderstål
merk hvordan Cæsars blod da fulgte det,
som det for ut av døren for å se
om også Brutus så ukjærlig banket.

Through this, the wel-belov'd *Brutus* stabb'd,
And as he pluck'd his cursed Steele away;
Marke how the blood of Caesar followed it,
As rushing out of doores, to be resolv'd
If *Brutus* so unkindly knock'd or no.⁷⁸

Min første bemerkningen om disse utdragene, er at de sier omtrent det samme på engelsk og på norsk; i det vi må anta er original og i gjengivelse. Handlingen virker grei: idet Brutus trakk dolken ut av Cæsar, fulgte blodet etter, som om det for hurtig ut en dør. Foreløpig er det altså kun «døren», ev. setningen «for ut av døren» («rushing out of doores»), som må behandles som metaforisk. Etter dette «deler» metaforen seg, så å si. Dvs.: i den norske oversettelsen er det bare en tolkning som kommer med. Det engelske ordet «resolve» (eller «resolv'd») har nemlig dobbel betydning. Det kan både bety å løse opp, og å oppløse; altså som i at blodet løser seg opp, eller at blodet skal løse noe eller undersøke noe. Med dette kan vi tolke utdraget både som å si at blodet farer ut av døra for å undersøke om eller se om Brutus banket på, eller ikke; og som at blodet farer ut av døra for å løses opp. Her har vi to metaforiske tolkninger, som begge gir god mening. Gitt den siste tolkningen, henger riktig nok den siste linja litt i «løse lufta».

⁷⁸ Akt 3, scene 2. Norsk utdrag: modernisert fra Shakespeare 1882, s. 73; engelsk: hentet fra White 1996, s. 12.

Spillet mellom det ikke-metaforiske og det metaforiske er mer tydelig i H. Lassens oversettelse fra 1882, enn i Erik Bystads oversettelse fra 1996:

... og gjennom her stakk Brutus, som han elsket; / og da han dro det onde stålet ut, / se her, hvor Cæsars blod da fulgte med, / som løp det utendørs for å få vite / om den som banket på så bryskt, var Brutus (s. 112).

Videre er det verdt å merke seg nok en liten forskjell mellom originalen og den gjengitte. Det engelske «rushing out», som jeg så vidt var innom tidligere, har også dobbel betydning. I vår sammenheng kan det både referere til det å hurtig fare ut en dør, og blodet som kommet ut av kroppen.

I utdraget finner vi altså en ikke-metaforisk handling, og en eller flere metaforiske handlinger. Vi burde dermed lett kunne finne noen enkeltord som er metaforiske. White plukker ut ordene «døren», «se» (eller «resolv'd») og «banket» som de mest åpenbare eller umiddelbart metaforiske ordene i utdraget (s. 12). Det skulle bety at resten av ordene kan leses som ikke-metaforisk eller «bokstavelig». Spørsmålet er om disse er del av *en* metafor, eller om de er uttrykk for flere metaforer som sammen utgjør en sammensatt metafor.

Som vi allerede har sett, er spesielt «rushing out» et vanskelig tilfelle. Det virker som om ordet brukes både metaforisk og ikke-metaforisk på en gang. Blacks oppdeling av metaforer i *fokus* og *ramme* som på en eller annen måte skal samvirke (interagere, «*interact*»), forklarer ikke dette fenomenet: «Hans terminologi kan ikke en gi en skikkelig beskrivelse av hva som skjer, enda mindre gi en adekvat forklaring av fenomenet» (s. 13). Ord som samtidig brukes metaforisk og ikke-metaforisk er, i følge White, et stort problem for «ordbaserte» teorier. Problemet er at dette samvirket forutsetter et rent skille mellom de metaforiske og de ikke-metaforiske ordene. Så fort et ord verken er metaforisk eller ikke-metaforisk blir «bildet» ufokusert eller uklart.

En god teori må derfor kunne forklare denne interaksjonen, dette samvirket, uten at teorien blir ubrukelig dersom en metaforisk setning er «ufokusert» eller har «flere fokus».

En steg på veien til en bedre teori, er å akseptere at noen av ordene i den metaforiske setningen brukes på som en «bokstavelig beskrivelse av situasjonen som blir metaforisk presentert, og at noen av ordene brukes for å etablere den metaforiske sammenligningen» (s. 17). Fra å se enkeltord som metaforiske, slik Aristoteles definerte metaforen, bør vi *lese hele setningen som metaforisk*. Fra å leite etter enkelte metaforiske ord, bør vi gå over til å se *hele setninger* som metaforiske. Metaforen oppstår gjennom noe vi godt kan kalle en *interaksjon* mellom to sett ord: et sett metaforiske ord, og et sett ikke-metaforiske ord. Men denne interaksjonen er ikke den samme interaksjonen som Black referer til.

Metaforens primære og sekundære vokabular

I eksempelet fra *Julius Cæsar*, kan vi som tidligere nevnt, lese en ikke-metaforisk beskrivelse av et hendelsesforløp, samtidig som vi kan se minst et hendelsesforløp som ikke er metaforisk.

Det ikke-metaforiske hendelsesforløpet har jeg allerede beskrevet som at Brutus trekker dolken ut, og at blodet spruter ut («rushes out») for bli oppløst («resolv'd»).

En metaforisk modifikasjon av dette hendelsesforløpet er at Brutus trekker dolken ut, og at blodet følger den, som det farer ut en dør, for å bli oppløst.

Nok en metaforisk modifikasjon av dette hendelsesforløpet er at idet Brutus trekker dolken ut, følger blodet etter, ut døra, som for å avgjøre eller «løse» om det var Brutus som så uvennlig «banket» på den metaforiske døra.

Her har vi altså et rent bokstavelig hendelsesforløp, en blanding mellom en metaforisk og et ikke-metaforisk hendelsesforløp: altså en metaforisk beskrivelse av et ikke-metaforisk hendelsesforløp, og et under tiden rent metaforisk hendelsesforløp.

For å skille disse, er det nyttig å skille mellom den metaforiske setningens *primære* vokabular: en streit, ikke-metaforiske beskrivelsen av situasjonen; og et *sekundært* vokabular som «introduserer den metaforiske sammenligningen inn i setningen» (s. 17). White bruker, i alle fall midlertidig, ordet «metafor» om helheten som skapes av kombinasjonen av disse to vokabularene: om setningen som oppstår gjennom denne kombinasjonen.

Metaforanalyse

For å forklare hvordan metaforer er bygd opp av disse to vokabularene, uthever White enkeltord i metaforiske setninger, for å vise hva som er del av metaforens primære vokabular, og hva som er del av metaforens sekundære vokabular. Dette gjør han ved hjelp av forskjellige typer streker. Han kaller prosessen å understreke metaforer, «the construal of a metaphor» (s. 18). Nøyaktig hvordan ordet «construal» bør oversettes til norsk er, for meg, litt uklart. En *foreldet* betydning av ordet er noe sånt som å analysere konstruksjonen til en tekst,

setning eller ord. Det kan også bety å oversette ord for ord.⁷⁹ Vi kan derfor foreløpig kalle prosessen å understreke metaforiske setninger eller tekster, noe så enkelt som: *metaforanalyse*. Understrekingen skal altså hjelp til å undersøke og analysere hvordan metaforiske setninger eller tekster er bygget opp. Hvis en skulle finne på et nyord for denne prosessen, måtte det bli noe sånt som «nedbygging» av metaforen. Et par eksempel til illustrasjon:

(Eksempel 2) Våren vekker blomstene

er grei. Notasjonen viser at ordene som er *normalt* understreket: «våren» og «blomstene» er del av metaforens primære vokabular, mens ordet som har bølget understreking: «vekker» er del av dens sekundære vokabular.

Grunnen til at White velger å understreke begge vokabularene er, for meg, litt uklar. Antagelig gjør han dette fordi han med det markerer at også ordene som er del av metaforens primære vokabular, er viktige for metaforen. Vi kan jo tenke oss mange setninger hvor deler av setningen er relevante for en metafor, nemlig som del av metaforens primære vokabular, samtidig som andre deler av setningen ikke har noe med metaforen å gjøre i det hele tatt. Følgelig ville kun de deler av setningen som er del av metaforen bli understreket.

Det nyttige med denne notasjonen eller markeringen, er at den kan vise forskjellige tolkninger av samme metafor. Den kan dessuten vise at enkeltord i en setning eller tekst, er del av flere metaforer. I *virkelig* sammensatte metaforer, kan det nemlig forekomme lag på lag med metaforer.⁸⁰ Notasjonen er også nyttig for å vise hvordan en metaforisk setning kan tolkes på flere måter: altså at en metaforisk setning kan være tvetydig. Davidsons Lev Tolstoj-eksempel illustrerer dette fint:

(Eksempel 3) Tolstoj var en stor småunge.⁸¹

Det problematiske ved denne metaforen, er om adjektivet «stor» beskriver subjektet: Tolstoj, eller objektet han sammenlignes med, nemlig småungen (s. 18). Dette viser White som følger:

⁷⁹ *Concise OED*, 11 utg. (Soanes, C., Stevenson, A., og Hawker, S. (2004).)

⁸⁰ Mer om dette senere. I Shakespeares sonett 73, f. eks..

⁸¹ «Tolstoy was a great moralizing infant.» White kutter ut «moralizing» for enkelhets skyld. Min oversettelse.

(E. 3a) Tolstoj var en stor småunge.

(E. 3b) Tolstoj var en stor småunge.

(E. 3c) Tolstoj var en stor småunge.

^^^^ ^^^^^^^

Teksten som er normalt understreket, er fortsatt del av metaforens primære vokabular, mens teksten som er bølgete understreket, er, igjen, del av metaforens sekundære vokabular. Det nye her, er teksten som er både normalt og bølgete understreket. Dette ordet er samtidig del av metaforens primære og sekundære vokabular.

Spørsmålet er altså om det er Tolstoj som sammenlignes med en stor småunge (eksempel 3a), om det er den store (forfatteren) Tolstoj som sammenlignes med en småunge (eksempel 3b), eller om det er den store forfatteren som sammenlignes med en stor småunge (eksempel 3c). Her ser vi altså at *fokuset* endres avhengig av hvordan vi tolker setningen. I eksempel 3c ser vi at det ikke er noen «isolerbar» metaforisk frase eller noe «isolerbart» metaforisk ord, vi kan isolere som metaforens fokus. Her er «det primære og det sekundære vokabularet blandet slik at det ikke er mulig å vise et av dem som et isolerbart element i metaforen» (s. 20).

At adjektivet brukes både som del av setningens primære og sekundær vokabular, er et fenomen som White kaller «bifurkasjon».

Et tredje vokabular?

Et spørsmål som i alle fall jeg har stilt meg, i forhold til dette med de to vokabularene, og denne formen for analyse, er om det fins en teoretisk mulighet for et tredje vokabular. Som i eksempelet over, kan vi jo tenke oss eksempler på metaforiske tekster eller setninger, der det kan avdekkes flere lag med metaforer. Følgelig skulle det være mulig, tenkte jeg, med flere vokabularer.

Dette er en misforståelse: Ev. andre «vokabularer» i en setning må nødvendigvis enten være del av andre metaforer, eller kanskje *alternative* variasjoner over samme metafor, innenfor samme setning. Samspillet av metaforer i en tekst må dermed forklares på samme måte som

vanlige *enkle* metaforer forklares, nemlig gjennom to vokabular som til sammen utgjør en metafor. Jeg vil komme til noen eksempel på dette etter hvert.

Ved mistanke om et «tredje vokabular» er det mao. snakk om flere metaforer. Eller altså to og to vokabularer som «overlapper» hverandre. I sammensatte metaforer ser vi dette helt tydelig. Der virker flere metaforer sammen, slik at det kan se ut som metaforen har mange vokabular, når det egentlig «bare» er to og to vokabularer som overlapper hverandre.

Bifurkasjon

Fenomenet bifurkasjon kan tenkes å oppstå når følgende skjer. En forfatter beskriver et saksforhold slik det vanligvis blir beskrevet. Så oppdager hun at noen av ordene hun har brukt også kan beskrive andre sider av saken, sider av saken som ikke egentlig står beskrevet slik ordene står oppstilt, før oppdagelsen. Derfor tilføyer hun noen ord, legger til en linje, fjerner noen ord, eller bytter om på noen ord, slik at hun ved *ordspill* oppnår å få frem en ny betydning. Denne nye betydningen erstatter ikke den gamle, men må snarere ses som et supplement til den gamle. Forfatteren spør: «Hvorfor må jeg velge?» og svarer: «Jeg vil ikke velge!»

Bifurkasjon betyr altså noe sånt som: oppdelt, forgrenet eller tvedelt. Ordet kommer av sammensetningen av prefikset «bi» og det latinske ordet for gaffel.⁸² Geografene bruker ordet om hvordan elver deles opp i undersystem. Bifurkerte ord er ord som i Whites sjargong, samtidig tar del i en metaforisk setnings primære og sekundære vokabular. De er ord som samtidig brukes metaforisk og ikke-metaforisk; ord med dobbel betydning, der begge betydninger er ment samtidig; eller ord som brukes i samme betydning, men samtidig metaforisk og ikke-metaforisk.

Fra eksempelet vi brukte over, kan vi hente følgende:

⁸² **bifurkasjon**, -en; -er, -ene (tvedeling; naturlig forb. mellom to forskjellige elvesystemer); **bifurkere**, -te, -t, -ing (dele (seg) i to); **gaflet(e)** adj., fl. ..ete (gaffelformig, togrenet). (Wangensteen 1996). **bifurcate** ▪ **v.** divide into two branches or forks. ▪ **adj.** forked; branched. Derivates:: bifurcation n.. Origin C17. from med. L. *bifurcat-*, *bifurcare* 'divide into two forks', from L. *bifurcus* 'two-forked'. (*Concise OED*. Soanes, Stevenson og Hawker 2004)

(E. 3c) Tolstoj var en stor småunge.

^^^^^^^^^^^^^^

Her ser vi en tolkning av eksempel 3, hvor Tolstoj blir beskrevet både som en stor småunge og som en stor forfatter. Vi kan tenke oss overraskelsen ved å høre eksempel 3, når de forventer «Tolstoj var en stor forfatter». Ordet «stor» er med andre ord bifurkert: det fungerer både metaforisk og ikke-metaforisk.

Det *morsomme* med bifurkasjon er at fenomenet fungerer som en fin illustrasjon på hvordan metaforer fungerer. På et vis, så er jo ikke metaforiske setninger annet enn setninger med minst to betydninger. Det som skiller den metaforiske setningen fra en ikke-metaforisk, men tvetydige setning, er det at begge (eller alle) betydningene er ment samtidig. Hvis to eller flere betydninger av en tvetydig setning er ment å fungere samtidig, så er setningen nettopp en metaforisk setning.⁸³

I eksempelet fra *Julius Cæsar* så vi hvordan «for ut» både hadde en funksjon som metaforisk, og en funksjon som bokstavelig. Blodet for ut av Cæsars kropp, samtidig som det var som om Cæsar selv for ut for se hvem det var som drepte ham. «For ut» er dermed bifurkert (s. 23).

Her kan «for ut» leses på tre måter:

- i) som rent metaforisk,
- ii) som bare bokstavelig, eller
- iii) både som metaforisk og som bokstavelig.

Lest som bifurkert, så er «for ut» i bruk to ganger, uten at vi må velge, og egentlig uten at vi må endre betydning. Det brukes likt, men i to forskjellige handlinger: en metaforisk og en ikke-metaforisk handling, eller som del av en primærsetning og som del av en sekundærsetning.

Det er dette som særpreger mange (gode) metaforer: ordene er i bruk flere ganger i en og samme setning. Denne doble bruken er, i følge White⁸⁴ det unike ved metaforer (s. 25). Det er denne doble bruken som fører til det jeg kaller en metafors doble følger.

⁸³ Jeg klarer i alle fall ikke å forestille meg en ikke-metaforisk, men tvetydig setning, der begge (eller alle) betydninger er ment samtidig.

⁸⁴ Og meg.

Tvetydighet

Vanligvis oppdager vi ikke tvetydigheter uten å se etter dem. Når vi leser ikke-metaforiske setninger forstår vi som regel nøyaktig hva som menes uten å leite etter tvetydigheter. Ikke-metaforiske setninger har som regel kun en lesning som gir god mening. Når det gjelder metaforiske setninger forholder det seg litt annerledes. Metaforiske setninger blir ofte lest på mange forskjellige måter, og unntatt i noen få tilfeller, så vil de fleste lesningene av en gitt metaforisk setning, være kompatible med hverandre.

For ordens skyld kan vi starte med et grovt skille mellom to typer tvetydighet. Begge sortene kan i alle fall i teorien finnes både i metaforisk og ikke-metaforisk språk.

Semantisk tvetydighet

Den først, og trolig vanligste formen for tvetydighet, er det vi kan kalle «semantisk» eller «leksikalsk» tvetydighet.⁸⁵ Dette er rett og slett at tvetydigheter forårsaket av at enkeltord i en setning kan ha flere betydninger.

Det ligger et blad på gulvet

kan, som vi var inne på tidligere, bety både mange ting. Uten noen større sammenheng veit vi ikke om det ligger et knivblad, et ukeblad eller et løv på gulvet.

(E. 4) Akilles er en løve

sagt om krigeren Akilles, kan bety både at Akilles har en løves styrke, at han er like farlig som en løve, at han er like hensynsløs som en løve osv osv. (s. 38).

Syntaktisk tvetydighet

Den andre, og for metaforer, mer interessante formen for tvetydighet, er det vi kan kalle «syntaktisk» tvetydighet. Dette er en form for tvetydighet som oppstår når en setning betyr forskjellige ting, avhengig av hvordan ordene i setningen blir satt sammen. De enkelte ordene

⁸⁵ Nettsøk viser at verken «semantisk tvetydighet» eller «leksikalsk tvetydighet» er utbredt på norsk. Er dette et faretegn? «Semantic ambiguity» og «lexical ambiguity», derimot, er utbredt som bare det.

i setningen beholder samme betydning gjennom flere lesninger. Men ved at de settes sammen på forskjellige måter endrer setningen betydning.

Vi så tidligere at

Tolstoj er en stor småunge

fikk forskjellige betydninger avhengig av hvordan vi leste «stor». Det er dessverre noe vanskelig å finne gode rent ikke-metaforiske eksempel på syntaktisk tvetydighet. Aftenposten 20/11/11 fant jeg følgende stykke:

(E. 5) Lys i tunnelen for deprimerte

Dette stykket handler om et øreplugg som lyser inn på hjernen gjennom øret. Dette skal gjøre «livet lysere for vinterdeprimerte». Jeg kan tenke meg mange mulige lesninger av overskriften, noen semantisk tvetydige, andre syntaktisk tvetydige.

(E. 5.1) Lys i tunnelen for deprimerte

En rent bokstavelig tolkning, som (igjen) kan tolkes på flere måter. Det første jeg tenkte på da jeg leste overskriften var merkelig nok biltunneler, også videre at stykket måtte omtale en ny type belysning i biltunneler, spesielt beregnet på deprimerte. En søkt lesning, men fortsatt en mulig lesning. En annen tolkning, som er enda verre, er at stykket kan tenkes å omtale lys i en tunnel som er de deprimertes tunnel.⁸⁶

(E. 5.2) Lys i tunnelen for deprimerte

^^^^^^^^^^

En veldig *plain* metaforisk lesning. Stykket kunne tenkes å omtale en medisin eller lignende, som gjør livet lettere for deprimerte. Altså noe som gir de deprimerte håp.

⁸⁶ Den første lesningen her er faktisk det første som slo meg da jeg leste tittelen. Sistnevnte er veldig søkt, men fortsatt en mulig lesning.

(E. 5.3) Lys i tunnelen for deprimerte

^^^^^^^^^^^

Her ser vi trolig den beste tolkningen. Dette er både en variasjon over lys i enden av tunnelen-metaforen, og en bokstavelig tolkning. Lyset i tunnelen viste seg bare å være et lys i øret.

White nevner «Discarded Gent's Trousers» som et eksempel på en rent bokstavelig syntaktisk tvetydighet. Sjøl har jeg prøvd å bruke «Venter på trikken».⁸⁷ Sistnevnte er vel egentlig semantisk tvetydig, all den tid tvetydigheten oppstår fordi vi preposisjonen «på» kan brukes på flere forskjellige måter.⁸⁸ Uansett, så er syntaktisk tvetydighet, en interessant kilde til mange metaforisk tvetydighet.

To typer metaforisk tvetydighet

Med denne grovsorteringen *in mente*, kan vi se to sorter metaforisk tvetydighet. Dvs. to sorter tvetydighet som er unikt for metaforer. Jeg tror ikke det er å ta munnen for full å påstå at disse formene for tvetydighet er en et viktig bidrag til å gjøre metaforen unik.

Felles for de to typene tvetydighet, er at det nettopp er det tvetydige innholdet i metaforen som fører til det «metaforiske innholdet». Det tvetydige ved metaforen er det som gjør den metaforisk. Hvis en skulle forsøke å skrive en entydig parafrase av en slik tvetydig metaforisk setning ville noe bli borte «på veien». En entydig parafrase vil isolert sett føre til en reduksjon og forenkling av metaforen. Om vi derimot klarer å «slå sammen» flere lesninger slik at de til sammen utgjør en kompleks lesning, så ser vi det metaforiske innholdet i sin helhet.

Ta «Julie er solen». Hver enkelt av tolkningene vi fant virket som reduksjoner av setningen. Sett sammen, derimot, danner de et kompleks som kanskje kan forsvares som en lesning av setningen.

Den ene sorten tvetydighet, la oss kalle den *syntaktisk metaforisk tvetydighet* (s. 37), er en lesning der den metaforiske setningen eller teksten blir lest flere ganger, slik at ordene vi har

⁸⁷ White 1996, s. 260 n. 2.

⁸⁸ «Venter du på trikken?» «Nei, jeg venter på Blindern.»

«markert» som metaforiske beholder samme betydning, men slik at de blir koblet sammen på forskjellige måter. Det vil si at den metaforiske tvetydigheten oppstår gjennom syntaktisk tvetydighet. Men vi er ikke nødt til å «lande» på noen bestemt lesning. Jo flere lesninger vi oppdager, jo bedre vil vi forstå metaforen. Metaforen utgjør helheten av alle mulige lesninger.

Den andre sorten tvetydighet, kall den *semantisk metaforisk tvetydighet*, oppstår omtrent tilsvarende, men da som følge av enkeltords tvetydighet. En setning leses flere ganger, slik at hver enkelt lesning tilføyer en betydning til metaforen.

Hver for seg virker altså enkeltlesninger av en gitt metafor som en reduksjon av metaforen. Og hver for seg *er* de enkelte lesningene reduksjoner av metaforen. Til sammen, derimot, «viser» setningene den komplekse tanken som metaforen er et forsøk på et uttrykk for (s. 40). Metaforisk tvetydighet består i mer enn å finne *en* riktig tolkning. Snarere er det slik at tvetydige metaforer best leses slik at en finner så mange tolkninger som mulig.

Som resultat av dette, så vil jeg hevde at mange metaforer ikke egentlig har mer enn én lesning. De kan godt ha flere variasjoner, men bare én «hovedlesning». Med dette mener jeg at alle lesningene – i grove trekk – er like. Gode metaforer kan tolkes på mange forskjellige måter, som alle faller innenfor samme tolkningsrom. Også uten at tolkningene kolliderer. En vennlig tolkning av «Julie er solen» vil så å si alltid ende opp med en lesning som er kompatibel med de lesningen jeg viste til tidligere.

Metaforen som resultat av en sammenslåing av to setninger

Nå kan vi «endelig» undersøke metaforen som resultat av en sammenslåing av to setninger. White foreslår følgende som et foreløpig svar på spørsmålet «hva er en metafor?»

[A] metaphor is a sentence that may be regarded as a sentence that has arisen from the conflation of two other, grammatically analogous, sentences, [...]. One of these sentences, the primary sentence for the metaphor, is a sentence that would give a literal description of the actual situation. The other sentence would give a description of a situation with which the metaphor invites us to compare the actual situation. As a result of such a conflation, we are invited to explore a network of similarities and dissimilarities between the two situations, and see the one situation in terms of the other situation, to see it as if it were the other situation. (s. 80)

Her hevder White at en metafor kan leses som om den er to setninger slått sammen til en. Den ene setningen, *primærsetningen*, er en setning som beskriver en *faktisk* situasjon, mens den andre setningen, *sekundærsetningen*, beskriver en alternativ situasjon. Ved å (ubevisst) sammenligne den alternative situasjonen med den faktiske situasjonen, ser vi den faktiske situasjonen som om den var den alternative.

Det eneste som begrenser resultatet av en slik sammenslåing, er at den som tolker setningen må ha en teoretisk mulighet til å rekonstruere de to setningene den sammenslåtte setningen er resultat av (s. 79). Ordene fra det sekundære vokabularet som brukes i metaforen må kunne brukes til å rekonstruere den sekundære setningen. Og ordene fra det primære vokabularet må kunne brukes til å rekonstruere den primære setningen. Videre er det viktig å bemerke at de to setningene begge er helt vanlige bokstavelige setninger. I eksempel 1 så vi dette med «Han tøyler temperamentet sitt». Denne setningens primærsetning blir: «Han kontrollerer sitt temperament», og den sekundære setningen blir: «Rytteren tøyler hesten sin».

Dette gjør det vanskelige å plukke ut enkeltord og markere dem som metaforiske. «Problemet», om du vil, er at det metaforiske ligger på setningsnivå, snarere enn på ordnivå. Selv om vi kan bruke analyseverktøyet til å plukke ut hvilke ord som er bifurkerte, så er de bifurkerte ordene ikke metaforiske isolert. Ingen metafor avhenger ene og alene av betydningen av ett ord. En metafors betydning avhenger av hele setningen, eller hele teksten for den saks skyld (s. 76).

Metaforen som «løst avgrenset»

Nå ser vi konturen av metaforen som et *løst avgrenset* språklig fenomen. Det metaforen gjør, er å forberede et språklig område, slik at lytter eller leser kan fylle området med passende innhold. Nå er det ikke alt innhold som er «passende», men innenfor metaforens grenser, står leseren fritt til å tolke som hun vil. Det viktige er nemlig ikke hvordan metaforen tolkes, men at tolkningen passer til området. Det spiller egentlig ingen rolle om den tolkes som dette eller hint, så lenge dens *praktisk-språklige* betydning i sammenhengen er den samme uavhengig av tolkning.

White hevder at metaforen er «underdeterminert» (s. 85). Med dette mener han at: en metaforisk setnings betydning ikke er alene bestemt av de enkelt ordenes betydning.

The thesis could be put in the form, that the significance of a metaphor is not fixed by the meanings of the words in the metaphor alone, or that the significance of a metaphor is *underdetermined* by the meanings of those words. (s. 88. Utheving i original.)

I forbindelse med «Han tøylet temperamentet sitt» spiller det ingen rolle om du som tolker tenker at det er en hest eller en kamel som tøyles, så lenge virkningen av metaforen er det samme. Når vi tolker metaforer er det nemlig minst tre kriterier for hva vi regner som fornuftige tolkninger: 1) Vi ser etter sekundærsetninger som virker som virker naturlige for primærsituasjonen. 2) Disse sekundære situasjonene blir sammenlignet med primærsituasjonen slik at vi finner de sammenligningene som virker mest rimelige. 3) Metaforens kontekst bestemmer i stor grad hvordan vi tolker den sammenligningen, og hvilke sammenligninger vi ser etter (s. 95). Som regel oppdager vi dette automatisk, og må tenke nøye og lenge før vi egentlig skjønner hvordan vi kom frem til en tolkning.

White. Oppsummert

Veldig kort oppsummert, så er altså Whites teori en teori om sammenslåtte setninger. Han ser på metaforer som et resultat av en sammenslåing av to setninger: en primære og en sekundær setning. Førstnevnte beskriver en *virkelig situasjon*, sistnevnt en hypotetisk situasjon som den første blir sammenlignet med. Denne sammenligningen er ment å si noe om den virkelige situasjonen.

En slags konklusjon

Premiss og implikasjon

La oss ta for oss Julie-eksempelet en siste gang. Romeo sier altså:

Julie er sola

i enetale. Det jeg ikke har sagt noe om foreløpig, er sammenhengen han sier det i. Her er en større del av Romeos replikk:

But, soft! what *light through yonder window*
breaks? [1]
It is the east,[2] and **Juliet is the sun!**- [3]
Arise, fair sun, and kill the envious moon, [4]
Who is already sick and pale with grief,
That thou her maid art far more fair than she:
Be not her maid, since she is envious;
Her vestal livery is but sick and green,
And none but fools do wear it; cast it off.-
It is my lady; O, it is my love!
O, that she knew she were!-
She speaks, yet she says nothing: what of that?
Her eye discourses, I will answer it.-
I am too bold, 'tis not to me she speaks:
Two of the fairest stars in all the heaven,
Having some business do entreat her eyes
To twinkle in their spheres till they return.
What if her eyes were there, they in her head?
The brightness of her cheek would shame those
stars,
As daylight doth a lamp; her eyes in heaven
Would through the airy region stream so bright
That birds would sing, and think it were not
night.[5]-...

Hysj! Hva er dét for *lys som gryr bak ruten?* [1]
Det står i øst, [2] og **Julie er solen!** [3]
Stig, skjønn sol, og drep den nidske månen, [4]
som alt er blek av nag, fordi en terne
som tjener henne, jo er langt mer skjønn.
Vær ikke terne for denne avindsyke!
For hennes vestalinnedrakt er grønnblek,
og bæres kun av dårer. Kast den av!
Det er min herskerinne – den jeg elsker!
Å, gid hun visste dét!
Hun taler, skjønt hun tier. Det er øyet
som fører ordet. Jeg vil svare – Vent!
Det er jo ikke meg hun taler til.
To av de skjønneste blant himles stjerner
som har et ærend, ber nu hennes øyne
å tindre for dem til de er tilbake.
Hvis blick og stjerner byttet plass – hva så?
Da mørknet stjernene mot kinnets glans
som lampeskinn mot dagslys; *hennes øyne*
i himlet strålte slik at fuglesang
straks hilste dette lys som soloppgang. [5]
....⁸⁹

Her ser vi hvordan metaforen blir lansert og hvordan den blir utviklet i sitt fulle. Den *virkelige situasjonen* er at Julie nærmer seg et vindu, og den *hypotetiske situasjonen* er soloppgang. Det er mørkt, og Romeo står i Capuletens hage når han sier dette.

⁸⁹ Akt 2, scene 2. Shakespeare 2009, s. 63-64. Min utheving: både i fet og kursiv. Mine tall.

Romeo lanserer, så å si, sol-metaforen der han spør om lyset om bak ruta i [1], men kobler ikke Julie og sol-metaforen før han altså sier «Julie er solen» [3]. Etter denne koblingen ser vi mange videreutviklinger av sol-metaforen: [4] og [5].

Her kan vi se hvordan implikasjonene ([1], [2], [4], [5]) av en metafor som premiss [3] utvikles. Samtidig ser vi altså hvordan metaforen fungerer som et resultat av en teoretisk sammenslåing av to situasjoner: her soloppgang og Julie som nærmer seg vinduet.

Kort oppsummert

Gjennom del 2 har jeg gått gjennom Goodmans (1976), Davidsons (1978) og Whites (1996) teorier om metaforer. Jeg var også innom Lakoffs (1993) teori, om enn i en parentes.

Vi har sett at Goodman hevder at metaforer fungerer som en form for overføring mellom «begrepsområder». Goodmans teori virker mao. ganske lik Aristoteles' teori om metaforen som en overføring av navn til navn.

Davidson nekter ikke for at metaforer har noen betydning, men hevder at de ikke kan behandles i en sannhetsteoretisk semantikk. Jeg har kalt Davidsons teori en bildeteori om meningsløse metaforer. Hans viktigste poeng, et poeng som egentlig er viktigere enn at metaforen er «meningsløs», er at metaforen ikke har noen egen metaforisk sannhet. Metaforens betydning er dens bokstavelige betydning. Hvis vi ikke forstår dens bokstavelige innhold, kan vi heller ikke forstå det bildet metaforen skal «frembringe».

Lakoff, viste det seg, forsøker å samle sammen en del metaforer, men han godtar ikke premisset for den språkfilosofiske undersøkelsen av fenomenet. Følgelig virker han noe uinteressant i vår sammenheng.

Whites teori om metaforer er at metaforen best *forstås* som en sammenslåing av to setninger, der den ene altså er en beskrivelse av en virkelig situasjon, mens den andre situasjonen er en beskrivelse av en hypotetisk situasjon. Sammenligningen mellom disse setningene er det som utgjør det «metaforiske innholdet». Dette er ikke et «separat» innhold, men er noe som er tilgjengelig for alle som tolker metaforen korrekt.

Vi bør nå være i stand til å svare på spørsmål 1, «Hva er en metafor?» som vi startet det hele med. Ved hjelp av White kan vi formulere følgende konklusjon:

Metaforen er en sammenligning mellom to situasjoner: en virkelig og en hypotetisk situasjon. Denne sammenligningen finner sted i en setning som er en sammenslåing av to setninger: en setning som beskriver den virkelige situasjonen, og en setning som beskriver den hypotetiske situasjonen.

Jeg sa innledningsvis at jeg vil plassere metaforen i området mellom det meningsløse og det sanne. Etter mitt skjønn kan en forståelse av metaforen som premiss eller som implikasjon redde den fra de to grøftene: sannhet og meningsløshet.

LITTERATUR

- Almog, J., Perry, J., og Wettstein, H. (red.) (1989). *Themes From Kaplan*. New York: Oxford University Press.
- Askildsen, K. (1983). *Thomas F's siste nedtegnelser til almenheten*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Beardsley, M. C. (1962). «The Metaphorical Twist». Gjentrykk i Johnson (red.) 1980, ss. 105-122.
- Black, M. (1962). *Models and Metaphors. Studies in Language and Philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press. (Essayet «Metaphor» ble opprinnelig utgitt i 1954.)
- Cavell, S. (2002). *Must we mean what we say? Updated edition*. Cambridge: Cambridge University Press. (Opprinnelig utgitt: 1969.)
- Cohen, T (2008). *Thinking of Others. On the Talent for Metaphor*. Princeton: Princeton University Press.
- Cooper, D. E. (1986). *Metaphor*. Oxford: Basil Blackwell.
- Davidson, D. (1965). «Theories of Meaning and Learnable Languages». Gjentrykk i Davidson 2001, ss. 8-9.
- Davidson, D. (1978). «What Metaphors Mean». Gjentrykk i Davidson 2001, ss. 245-264.
- Davidson, D. (1986). «A Nice Derangement of Epitaphs». Gjentrykk i Davidson 2005, ss. 89-108.
- Davidson, D. (1993). «Locating Literary Language». Gjentrykk i Davidson 2005, ss. 167-181.
- Davidson, D. (1994). «The Social Aspect of Language». Gjentrykk i Davidson 2005, ss. 109-126.
- Davidson, D. (1997). «Seeing Through Language». Gjentrykk i Davidson 2005, ss. 127-142.
- Davidson, D. (2001). *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press.
- Davidson, D. (2005). *Truth, Language, and History*. Oxford: Clarendon Press.
- Davis, S. (red.) (1991). *Pragmatics. A Reader*. New York: Oxford University Press.
- Goodman, N. (1976). *Languages of Art. An approach to a Theory of Symbols. Second Edition*. Indianapolis: Hackett Publishing Company. (En forelesningsrekke opprinnelig fra 1962.)
- Guttenplan, S. (2005). *Objects of Metaphor*. Oxford: Clarendon Press.
- Heidegger, M. (1999). *Om sanninga sitt vesen*. Bergen: Filosofisk institutt, Universiteter i Bergen. (Oversatt av G. Skirbekk. Opprinnelig utgitt i 1943. Opprinnelig presentert i 1930/1932.)
- Henle, P. (1958). «Metaphor». Gjentrykk i Johnson (red.) 1980, ss. 83-104.
- Jensen, A. F. (2001). *Metaforens magt. Fantasiens fostre og fornuftens fødsler*. Århus: Forlaget Modtryk.
- Johnson, M. (red.) (1981). *Philosophical Perspectives on Metaphor*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kaplan, D. (1989). «Demonstratives. An Essay on the Semantics, Logic, Metaphysics, and Epistemology of Demonstratives and Other Indexicals». Gjentrykk i Almog, Perry og Wettstein (red.) 1989, ss. 481-564. (Opprinnelig utgitt: 1977.)
- Lakoff, G. (1993). «The Contemporary Theory of Metaphor» i Ortony (red.) 1993, ss. 204-251.
- Lakoff, G. og Johnson M. (2003). *Metaphors We Live By. With a New Afterword*. Chicago: The University of Chicago Press. (Opprinnelig utgitt: 1980.)
- Levin, S. R. (1993). «Language, concepts, and worlds: Three domains of metaphor» i Ortony (red.) 1993, ss. 112-123.
- Martinich, A. P. (2008b). «A Theory for Metaphor» trykket i Martinich (red.) 2008a, ss. 485-

496. (Opprinnelig trykt: 1984.)
- Martinich, A. P. (ed.) (2008a). *The Philosophy of Language. Fifth Edition*. New York: Oxford University Press.
- Moran, R. (1995). «Metaphor» i B. Hale og C. Wright (red.) *Companion to the Philosophy of Language*, ss. 248-270. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. (Hentet fra: <http://www.people.fas.harvard.edu/~moran/writings/MtrCOMPANION.pdf>)
- Obrestad, T. (1996). *Dylan Thomas. 30 dikt*. Oslo: Cappelen Damm.
- Ortony, A. (red.) (1993). *Metaphor and thought. Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press. (Opprinnelig utgitt: 1979.)
- Quine, W. O. (1978). «A Postscript On Metaphor» i Sacks (red.) 1978: 159-160.
- Reimer, M. (2001). «Davidson on Metaphor» i *Midwest Studies in Philosophy* 25 (i), ss. 142-155.
- Richards, I. A. (1981). *The Philosophy of Rhetoric*. Utdrag i Johnson (red.) 1981, ss. 48-62. (Opprinnelig utgitt: 1936.)
- Ricœur, P. (1977). *The Rule of Metaphor*. Toronto: University of Toronto Press. (Opprinnelig utgitt som *La Metaphor Vive* i 1975.)
- Ricœur, P. (1978). «The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling» i Sacks (red.) 1978, ss. 141-158.
- Rorty, R. og Hesse, M. (1987). «Unfamiliar Noises» i *Proceedings from the Aristotelian Society Supplementary Volumes, Vol. 61*. Ss. 283-311. Oxford: Blackwell Publishing.
- Sacks, S. (red.) (1978). *On Metaphor*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Searle, J. (1993). «Metaphor». Gjentrykk i Ortony (red.) 1993: ss. 83-111. (Opprinnelig utgitt: 1977.)
- Shakespeare, W. (1882). *Julius Cæsar. En tragedie*. Kristiania: Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. (Gjendiktet av H. Lassen. Opprinnelig nedskrevet/fremført: 1599.)
- Shakespeare, W. (1958). *Complete Works*. Hamlyn House: The Hamlyn Publishing Group Ltd.
- Shakespeare, W. (1996). *Julius Cæsar*. Oslo: Aschehoug. (Gjendiktet av E. Bystad. Opprinnelig nedskrevet/fremført: 1599.)
- Shakespeare, W. (2009). *Romeo og Juliet*. Oslo: Aschehoug. (Gjendiktningen ved A. Bjerke ble opprinnelig gitt ut: 1970. Stykket ble opprinnelig nedskrevet/fremført: 1595-96.)
- Soanes, C., Stevenson, A., og Hawker, S. (2004). *Concise Oxford English Dictionary, 11th edition*. Oxford: Oxford University Press.
- Stern, J. (2000). *Metaphor in Context*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Stern, J. (2008). «The Life and Death of a Metaphor, or the Metaphysics of Metaphor» i *The Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication*. Vol. 3: *A Figure of Speech*. August 2008. (Hentet fra http://philosophy.uchicago.edu/faculty/files/stern/life_death_met.pdf.)
- Tarski, A. (1983). «The Concept of Truth in Formalized Languages» i *Logic, Semantics, Metamathematics*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc. (Opprinnelig utgitt på polsk: 1933; på engelsk: 1956.)
- Wangen, S. S. (red.) (2008). *Håkon Bleken. Et portrett*. Oslo: Aschehoug.
- Wangensten, B. (1996). *Tanums store rettskrivningsordbok. Bokmål. 8. utg*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- White, R. M. (1996). *The Structure of Metaphor. The Way the Language of Metaphor Works*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Wittgenstein, L. (1995). *Filosofi og kultur. Spredte bemerkninger*. Oversatt av K. O. Åmås. Oslo: Cappelen akademiske forlag. (Opprinnelig utgitt: 1994.)